

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:

Tartu, Rüütli 24, III kord.

Talitus:

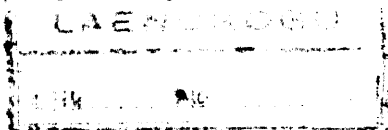
Akad. Kooperat., Ülikooli 15, tel. 63.

Üks nimelt tundmata eesti keelemees.¹

Meie kirjanduse hakatus on kurb. Kirjutavad võõrad puuduliku keeletundmisega mehed ja kirjutavad mitte rahvale, vaid teistele omasugustele, kes niisama nõrgad keeletundjad on kui nemad isegi. Nõrk keelemees Stahl trüki oma „Hand- und Haussbuch'i“ mitte keelerääkijale rahvale lugemiseks, vaid oma ametivendadele kirikuõpetajatele käsi-raamatuks. Sellepärast siis ka saksakeelne peakiri. Saksa pulmades saab kombeks eestikeelseid õnnesoovi-laulusid riimida ja neid seal ette kanda eriliseks pulmalõbuks puuduliku keelega pulmarahvale, ja see on meie kirjanduse esimene riimitud ilmalik laul. Meie näeksime hea meelega, et meie keelt oleks tõsiselt tarvitatud tõsiste keelemõistjate ees. Ka meie esimest näitemängu mängitakse mitte meile, vaid saksa seltskonna lõbuks. Niisugusel kirjandusel ei ole tarvis täielik olla, sest mitte-täielik on niisama hea kui täielikki.

Meil praegu juba on hea ülevaade meie kirjanduse hakatusest, sest Akadeemiline Emakeele Selts on meile hea kogu proovisid andnud kirjanduse esimesest ajast: „Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi“, kaks raamatut. Sealt on selgesti näha, kui nõrgalt meie kirjandus peale hakkab,

¹ Käesoleva kirjutise keelt on toimetuses pidanud ligendama maksvuselt olevale üldnormile.

kui visalt ta edeneb, aga ikkagi edeneb, kuni viimaks Rootsi aja lõpul suur kirjamees Hornung meile juba jäädavavad kirjad loob, mis tänapäeval veel elavad on: tahetakse küll paremaks teha, aga ei jaksata. Ja Hornungi kõrval on teisi, vähemaid, kes ka midagi jaksavad.

Ühest neist teistest tahame siin pikemalt juttu teha. Temast keegi midagi rääkinud ei ole, aga tema on väärt küll, et teda teiste seast nähtavale tõstetaks. Tema palju vist kirjutanud ei ole, „Valikus“ on temast ainult üks tükk, kolm lehekülge, ja seegi mitte oma kirjutus, vaid ümberpanek, nr. 119, lk. 265, aastast 1697, pealkirjaga „Plakkat ja Käsk“. Sisuks on kuningas Karl XII käsk laevaõnnetuste puhul. Kirjutaja, s. o. tõlkija nime ei ole nimetatud.

See kirjatükk on mitmeti teistest omaaegsetest välja paistev. Kõigepealt kohe kirjutaja hea keeletundmise poolest. Need 118 tükki, mis enne teda „Valikus“ seisavad, on kõik, Hornung välja arvatud, väga puuduliku keelega, ja pärast teda ka on puudulikku keelt veel rohkestigi. Aga meie Tundmatu keel on üsna õige ja korralik. Üksikuid eksimisi siiski on temalgi. Nimetame tähtsamad ära, et näidata, et tõesti andeksantavad on.

1. Saksa artikkel tuleb paar korda ette: et nemmad neid laevad süütvad põllema ja veel paar teist niisugust.

2. Saksa saama-passiiv: peab fiufatud fama, nõnda veel 6—7 korda, aga sealsamas ka niisama sagedasti õigesti: temma warra peab... jagatama. Kui meeles peame, et meil sedasama viga praegugi veel paljugi tehakse, siis me ei ole Tundmatule mitte nii väga kurjad.

3. *g-b-d* asemel mõnikord *k-p-t* kirjutatud: pantud 4—5 korda, keeltud, ferkitama, täitab (= *täidab*), monnes paifas, feifis paifus. See on enam kirjaviisi- kui keeleviga.

4. Üks kord vale *ma*-inf.: on lootnud omma ello peastma ja üks kord valesti *-mast*: et... murret Rannas... feif wäggivalda... feelmast.

5. Mõned üksikud vale-sõnakujud: need jögged, nende wargade, palfaga, peab... nuhheldattama, ranna (= *randa*) sata.

Peale nende veel mõned trükkija eksitused.

Meie Tundmatu keel on mitte ainult õige ja korralik, vaid on ka elav, on hingelikult tuntud, on tunda tema ütlemisest ikka ka, mis meelega ta seda ütleb, mis ta ütleb, on tunda, et on eesti keeles mõeldud. Seda head omadust on „Valikus“ ainult vähe leida. Võiks nimetada peale Hornungi ja Tundmatu ainult veel kaks tartukeelset tükki: nr. 124, üks jutlus, ja nr. 139, kindral Lewenhaupti teadaanne. Kõik muu on tuim ja puine. Kui meie Tundmatu juures ka see hea omadus mitte igas lauses välja ei paista, siis sellepärast mitte, et alguskeel halvasti stiliseeritud on, pikkade lausetega, nagu hakatuses kohe üks väga pikk ja ülekoormatud ja teine niisamasugune lk. 268. Aga neidki oskab Tundmatu üsna arusaadavaks teha.

Meie mõistame oma keelemeest paremini hinnata, kui teda mõne teisega võrdleme. Stockholmi kuninglikus kantseleis kirjutab nähtavasti seesama mees, kes meie plakati on kirjutanud, paari aasta pärast ka ühe teise plakati, mis ka eesti keelde ümber pannakse kellegi teise tundmatu poolt ja ka „Valikusse“ on üles võetud lk. 273, nr. 123, aastast 1700, kus riigi rahvale teada antakse Poola kuninga ülekohtusest maaletungimisest. Kui neid mõlemaid võrrelda, siis paistab silma, kui väga keelevigane ja saamatu ja aru saamata on see ümberpanek seal meie plakati kõrvas!

Niisugused headused on meie Tundmatul teiste omaaegsete kõrvas. Aga tõtt ütelda: ega see iseenesest veel suur kiitus ei ole, et kirjamees keelt mõistab, keelt mõistavad teised ka, kes kirjamehed ei olegi. Kui meie Tundmatul ainult seda oleks, siis ei maksaks temast pikka juttu teha. Aga temal on muud veel. Tema teeb teadlikult häid uuendusi meie kirjaviisisse, niisuguseid, mis pärast üleüldiselt vastu võetakse.

Tema on esimene, kes nimisõna hakkab teadlikult väikese algustähga kirjutama. Muidu kõik teadlikud kirjamehed sel ajal kirjutasiid nimisõna saksa moodi ikka suure algustähga, nõnda Virginius, Forselius, Hornung, ja veel pärast teda kestab suure tähga kirjutamine edasi, näit. ka 1715. aasta Uues Testamendis. Alles Thor Helle oma suure Piibli trükib pisikese algustähga ja sealt jääb pisikese tähe

kirjutamine püsivaks. Ei ole võimalik kindlaks teha, kas Thor Helle iseseisvalt nõnda kirjutama hakkas, või võttis meie Tundmatult eeskuju, neljakümne aasta tagant. Eesti kirjaviisile igatahes on kasuks, et sest ilmaaegsest iseäratusest lahti sai, ja maksab sellepärast küll esimest algatajat meeles pidada.

Tema on esimene, kes *hea* *pea* kirjutama hakkab, teadlikult ja kindlasti. Enne teda kõik, kes kirjutasiid, kirjutasiid ikka *hää* *pää*, ka Hornung kindlasti nõnda, veel Uus Testament 1715 ilmub *hää* *pää*-ga. Siis hakkab vahelt sekka ka *hea* *pea* ette tulema, kuni siis jällegi Thor Helle oma Piibliga *hea* *pea* jäädavaks teeb, ja nimelt niisuguse vahega, et kaks sõna on *ea*-ga: *hea* ja *pea*, teised siia kuuluvad sõnad on *eä*-ga: *feäl*, *teäl*, *peäl*, *heäl*, *peäfen*, ka *feän* ja *feäduš*. Tundmatu ei tee seda vahet mitte kindlalt, kirjutab kõik need sõnad *ea*-ga, aga siiski teisest liigist mõnda üksikut vahel ka *eä*-ga: *peäle*gi, *peäsnud*, *feäme*, *feädušt* *möda*, *muidu*, nagu ütlesime, ikka *ea*-ga, ka *pealit*, ehk siin küll enim *peälit* ootaksime. Oli vist küll nõnda, et just sel ajal rahva rääkimise keeles murdmine sündis, sest ei ole mitte arvata, et Hornung oleks julgenud ää kirjutada, kui rahvas tema ajal ka, nagu nüüd, kindlasti oleks *ea* rääkinud. Ega Hornung jonni mees olnud.

Tema on esimene, kes genitiivi kaasust felle tarvitab: felle läbbi, felle nouga, felle kätte *feš*, felle teise *kahjo*, felle *tš* *kimpus* jne. Muidugi vahel ka *fe* (lugeda *see*), ikka näiteks *sefuggune*, *sefugguse*, ükskord felle kõrvas, et mitte korrata: felle nouga, et laeva rahvas *se* läbbi peab *kuusatud* *sama*. — Muidugi siis ka allatiiv fellele, sest siit kahekordse lõpuga kujust genitiiv felle oma alguse ju saabki. — Genitiiv *kelle* ei tule meie tükis ette; lk. 267 seisab *kennelgi*: *Kui kennelgi* *woib* *sedda* *töekš* *tunništada*, *tuleb* *lugeda* *kennelegi*, tähendusega 'kellegi peale'. — Allatiivi fellele, fellele ja nendest edasi fellešt on üksikutel kordadel ka enne Tundmatut vahel tarvitatud: *anna*... *hääb* *fellele* / *te* *pašlub* / *ning* *te* *lah*ti *š*ft *fellele* / *te* *š*pputab (Horn., lk. 218); ... *olli* *Šohannesse* *Rä* / *kellešt* *teit* *Willitšus* *tulli* / *kennešt* *enne* *jo* *on* *ütteldud* (Pane tähele: *kellešt* ja *kennešt* kõrvuti!)

(Horn., lk. 225 jj.); et mina Päid korjan sellele, kenne ees mina Urmo Iõijan / (Andr. ja Adr. Virg., lk. 196). Hornungil üks kord ka genitiiv selle: Need Judaliffed kelle Rå päälminne Linna Dffa olli, lk. 227, ja juba enne Hornungit ükskord Gutsloffil: Kelles om fefinnane neußiff? lk. 122.

Tema on esimene, kes siduvad asesõnad *kes* ja *mis* See-korras (nominatiivis) *s*-ga tarvitab: sellele *fes* *fedda*... rägib; meie käsjud *mis* mitmel korral... on antud; *Se* *fes* laewa sütab põllema, *mis* ranna äres on..., peab omma ello... kautama. Ikka kindlasti ainult nõnda, just nagu prae-gune keel. Enne oli tarvitus nii, et ainult küsiv asesõna oli *s*-ga: *fes*, *mis*, *meß*; siduv asesõna oli ilma *s*-ta: *fe*, *me*; *Mis* on, *me* fõimes nähatfe? (Horn. kirikulaul) *Res* on *fis*, *fe* mino ees woip feißta? (Andr. ja Adr. Virg.) Harilik siduv asesõna oli *kumb*, nõnda veel Hornungil. Tundmatu *kumba* ülepea enam ei tarvita, on esimene, kes ilma selleta kirjutab. Ei julge ütelda, et see keelele just kasuks oleks tulnud, praegu oleme *milledega* ja *kelledega* vägagi hädas. Aga see ei ole Tundmatu süü. Olgu veel ära märgitud, et siiski siduv ja kaudse küsimise *kes* ja *mis* üksikult ka juba õige vanal ajal *s*-ga ette tuleb, orduaegsetes seaduse punktides juba: *Reß* *Roivi* wife... wottap *ux* *aßi* *miß* *fusz* *tibbo* *Wert* on *fe* *Matßap* 40 *W*. (Valik nr. 3, lk. 3).

Tema kirjutab teinud, läinud, on jällegi esimene, kes nõnda kirjutab, sest teised ümberringi kirjutasid *tehnud*, *lähnud*, nõnda veel Hornung järjekindlalt.

Tema kirjutab *käega*, *käest* *äe*-ga. Enne teda on nii-suguste sõnade *äe*-ga kirjutamist ainult harva, üksikutel kordadel, nagu kogemata, kõige enam Virginiusel. Hornung kirjutab järjekindlalt ikka *ä*-ga: *nään*, *Mä* *pääl*, *Rääs*, *fure* *Wä* ning *Aluoga*, aga siiski ükskord ka *äe*: *Monni* *Sone* jäeti *feißma*, lk. 229.

Muidu nimetame veel mõnd üksikut asja meie Tundmatu keelepruugist. Tema kirjutab ikka *ja*, mitte *kordagi* ning. Kirjutab mitte enam *ninda*, vaid ikka *nenda*, vist tahab, et peab lugema seda: *nõnda*. Kirjutab *firif*, mitte *firf*, nagu Hornung veel.

Viimaks seda veel, et *ta-sõnade tud-partitsiibi* kirjutab lühendatud kujul: *Laev on kaffi raiutud ja ärrapõlletud; on tõefõ tunnistud, mitte: põletatud, tunnistatud.* Nõnda kirjutab tema ja nõnda kõik eesti kirjamehed enne teda, ja pärast teda ka veel 175 aastat. Peaksime kaaluma, kas mitte parem ei ole nõnda, sest miks nad siis ometi kõik nõnda kirjutasid sajad aastad läbi ilma kellegi sundimata?

Kes ta oli? Ei meie tea temast muud midagi kui seda, mis tema kirjutusest näha on. Kas oli eestlane või mitte-eestlane? Hea keeleoskuse pärast võiks eestlaseks pidada. Aga siiski teeb ka niisuguseid vigu, mis sündinud eestlane mitte ei teeks (on lootnud oma elu päästma, peab nuhheldatama, saksa artikkel). Aga mine tea, Käsü Ants kirjutab ka saksa artikliga. Kui mitte eestlane ei olnud, siis tahaksime hea meelega teada, mis hea võimalus temal siis iseäralikult oli eesti keelt ära õppida enam kui teistel.

Kas noor või vana? Peame arvama, et juba vanem mees. Sest tema uuendused on küll julged, aga kindlad ja mõõdukad, see tähendab, hästi kaalutud. Noorest oleks arvata, et sobiva kõrval ka mõnda teeb, mis mitte ei sobi. Aga tema uuendused on kõik sobivad ja on kõik vastu võetud.

Mis elukutses oli? Kas ka kirikuõpetaja? Või kooliõpetaja? Või kes muu? Kirikuõpetaja vist mitte, sest siis vist oleks selleaegsesse kirjanduse-tegevusesse kaasa kistud ja siis teaksime temast enam.

Kas on muud midagi kirjutanud peale nende kolme lehekülje? Peaks arvama, et iseteadlik keeletundja ja sõnakas kirjamees oma suurt võimist ka muidu tegelikult on tarvitanud.

Kes tundis tema keeleoskust ja teadis Plakati ümberpanekut just tema kätte anda? Seda ja palju muud, mis teada tahaksime, ei tea mitte. Aga nii palju teame, et on oma aja eesti keele tundmise kõrgusel seisnud ja on hea arusaamisega kaasa rääkinud meie keele edenemiseks.

Selle eest saab omale koha oma aja paremate meeste sekka — Virginius, Forselius, Hornung ja tema neljas.

K. Leetberg.

Un écrivain estonien anonyme.

Dans le recueil de textes „Valimik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi“ se trouve entre autres l'ordonnance royale „Plakkat ja käsk“ (de l'année 1697), qui est très remarquable du point de vue de la langue. Certes le style de l'auteur anonyme présente des germanismes, mais en général la langue de cet écrit est sensiblement meilleure que celle des textes de la même époque. Par exemple l'auteur écrit le substantif avec une minuscule, *hea*, *pea* au lieu de *hää*, *pää*, le génitif du mot *see*, *selle* au lieu de *senne*, les pronoms *kes* et *mis* avec *s*; de même il est le premier à employer *teinud*, *läinud* au lieu de *tehnud*, *lähnud*, *käega* régulièrement avec *äe*, *nenda* au lieu de *ninda*, *kirik* au lieu de *kirk*. Il se sert de la forme abrégée du participe *-tud* des verbes en *-ta*. On ne sait rien de la personne et de la vie de cet inconnu. Du point de vue du progrès de l'orthographe de l'estonien on peut le mettre à côté de Virginius, Forsélius et Hornung.

Liivi *kāi*, *kōi* 'lusikas'.

Kettuse Livisches Wb-s leiame selle etümoloogiliselt problemaatilise sõna kohta ms. järgmised andmed: *kōi* (*kōi*), pl. *kōid* (*kōid*), p. sg. *kōjā*, lvLn *kāi*, Salatsi *kai* 'löffel', *ma siep kōistā* 'ich esse aus dem löffel', *riptāp.k.*, *sieđāp.k.* 'suppenlöffel', 'esslöffel' jne. Sõna lähtekohaks on küsimärgiga võetud < *kāji- resp. *kāju-, s. o. verbitüvi *kojvā*, prees. *kōvab* 'graben; stossen (vom vieh)', vrd. e. *kaeva*-, sm. *kaivaa*, ja häälikuarengu (-*iv*->-*j*-) paralleeliks on toodud *lajva > *lōja* 'boot'. Küsimärk on põhjustatud ilmselt sellest, et vaheldumatu *-j-* (*-i*) esine mine tüves pole ootuspärane, vrd. sama t., lk. XXV, § 26, b) — liivi nn. tugevas astmes ootaksime *-ij-d* (p. sg. näit. *kaijā, nagu on *lajjā* 'boot'). Kui see sõnaseletus paika peab, siis tuleb arvestada nn. nõrga astme *-j-* (*-i*) üldistumist „tugeva“-tüvelisisesse juhtudesse. Sellega siis autor on loobunud oma varasemast sõnaseletusest, mille järgi *kāi* oleks etümoloogilises ühenduses sm. *kauha* 'kelle' sõnaga, vrd. Untersuchung über die liv. Sprache I, lk. 132. Viimane olekski seotud veel suuremate häälikuliste raskustega. Kõnealuse uue sõnaseletuse puhul oleks verbitüve tähendus silmas pidades (*kaiivo?*>) *kāi*, *kōi* tähendusena küll ootuspärasem 'labidas', kuid et tähendusvaheldus '(väike) labidas' ~ 'lusikas' pole tundmatu teisiski keelisk (vrd. srj.

pañ '[hölzerner] löffel' ~ 'hölzernes schäuflein, hölzerne mauerkelle, schleifholz', mrdE *pentš, päntš* 'löffel' jne. — sm. *piena-*, e. *põõn-sõna* etümoloogilised vasted, vt. Wichmann, FUF XII, lk. 133—4), siis võib semasioloogilisest seisukohast K. etümoloogiaga ühineda.

Kettuse seletuse tõenäolisust tõstab veel asjaolu, et samast läänemeresm. *kaiva*-tüvest leidub 'labidat' tähendavaid sõnu ka kaugemais sugukeelis: mrdE *koime* (*kojme*), tšr. *kolmo* 'spaten, schaufel, ruder' (~ *kuem* 'graben, mit der schaufel werfen'), lpWefs. *gũõjšwa* 'holzspaten' (~ v. *gũõjwot* 'schöpfen'), lpN *goainvo* 'pala', vtj. **kuj* 'schaufel, wurfschaufel' (~ *kuj-* 'schaufeln'), edasi koguni samojeedis T *kaibu* 'spaten', *kui*, dem. *kāku* 'löffel', K *ko, kho* 'ruder; spaten' jm., vrd. näit. Setälä, SUSA XXX, 5, lk. 79, Toivonen, FUF XX, lk. 58. Tüves esineva *-m-* ~ *-v-* vahelduse kohta vt. Paasonen, Beiträge 7. Niisiis kohtame samojeedis koguni ka lv. keelele omast tähendust 'lusikas'. Setälä l. c. järgi kõnesolev 'spaten' ~ 'löffel' ~ 'ruder' tähendusega esemenimetus on juba uuraliaegne ühispärand, mis lv. sõna — häälikuliste raskuste kiuste — võimalikult siia kuuludes muidugi aina veel tõstaks K. sõnaseletuse huvitavust. Meil võiks siin niisiis tegu olla lv. keeles säilinud vanima labida- resp. lusikanimetusega.

Siiski lv. käesoleva sõnaseletuse puhul kerkivaid häälikulisi raskusi arvestades peaks lubatud olema veel otsida lv. *kāi*-sõnale häälikuliselt vaidlematumaid rinnastusvõimalusi. Lv. *kāi, kōi* lähtekohaks sobiks laitmatult algkuju **kāja*, vrd. Livisches Wb. lv. *mōi*, p. sg. *mōjā* 'quartier' < lt. *māja*. Kõige ettevaatusega võiks selle lv. **kāja*-tüve vasteks oletada ehk vadja sõna *-kahja, -kaja*, Jp. *-keja*: Ahlqvist, Wotisk Grammatik, lk. 154 *taitškaja* 'degtråg', Kettunen-Posti, SUST LXIII, lk. 12 Mati *taičtškahja panin* 'taikinakorvoon panin', lk. 13 Jp. *taičtšikejā [-taičtšimpā]* *tüvè* 'taikinakorvon luo'. Kõnesolev vadja sn. kuulub ilmsesti selle läänemere-sm. sõnavara hulka, milles vaheldub silbilõpuline *h* ~ *θ*, näit. sm. *sīma* ~ *sihma*, sm. *kuuma* ~ karj. *kuhma*, sm. *kaalata* ~ *kahlata, tuhlata* ~ *tuulata* jne.,

vt. näit. Kalima, FUF XVIII, lk. 157, alam. 2. Nende paralleelide valgustusel läänemere-sm. tüvevaheldus *kāja - (praegune vadja) *kahja* poleks üllatus. *h*-tu tüve olemasolugi on tõestatud vadja *-kaja*-kujuga (>*-keja* Jp.), kuigi viimases lühivokaalsus pole täiesti ootuspärane (?*a* > *a* j ees: vrd. e. Wied. *rojastama* - *roojastama*, murd. *soojad* - *sojad* [need võivad küll lühivokaalsed olla ka ains. nom. *soe*, *roe* eeskujul] — vadjas siiski *rōja*, *sōjetta*). Häälikulisi kahtlusi tekib meil käesoleval korral niisiis vadja puhul, kuigi *-kahja* - *-kaja* ühtekuuluvus siiski on ilmne. Vadja Pummala *tai tšikahja* 'leivamõhk' -sõnale on Ariste, Suomi V j. 16, lk. 54 leidnud tõenäolisena paistva vaste lapist, lpK *kūēššē* g. *kūššē* jne. 'sankarove, -tuokkonen', seda enam et lapis *guššē*-t tarvitatavat ka veeanumana, praegu juhuslikult, vanasti aga järjekindlalt*. Käesoleval korral võiks meil tegu olla mingi vanema anuma-nimetusega, mis vadjas on saanud leiva-astja, -küna (vrd. e. Wied. *leiva-küna* 'Brottrög') funktsiooni. E. *kahi*, *kahja* 'Festtrunk, Trankopfer . . .' jne. ja sm. *kahja*, mille Ariste tsit. kirjutises (lk. 46—55) kahtlemisi ühendab kõnealuse sõnaperega, jäägu siinkohal kui problemaatiline kõrvale. Lv. sõna siiakuluvus oleks allakirjutanu arvates mõeldav, kui arvestada, et lusikanimetused teisteski keeltes tihtipäälle vahelduvad anuma-, eriti küna nimetustega. Nii on näit. sm. murdesõna *kuiri*, mis ms. tähendab 'lusikat', kaugemate sugukeelte vasteis tähenduseks 'küna', 'uhmer', 'kalasump' jne, vt. Toivonen, SUST LII, lk. 313—314, Liimola, Vir. 1936, lk. 313—314. Samuti on lugu lt. sõnaga *karušte* 'Löffel', mille etümoloogiliseks vasteks võib olla vn. *koryto* 'Trog, Mulde', vt. Mühlenbach-Endzelin, Lettisch-deutsches Wb. s. v. *karušte*.

Kokkuvõtteks näeme, et tumedal lv. *kāi*-sõnal on kaksiki seletusvõimalust. Absoluutselt laitmatu pole neist kumbki; allakirjutanu kalduks eelistama viimast neist. Kui käesolev sõnavõtt on tõuke andnud mõnele kaasuuri- jale kolmanda, kõigiti vastuvõetava uue seletuse avastamiseks, on ta otstarve täidetud.

J. Mägiste.

Live k̄ai, k̄oi 'cuiller'.

Le mot live *k̄ai*, *k̄oi* „cuiller“ a été récemment, avec réserve, rapproché par Kettunen Liv. Wb. du radical verbal fennobaltique *kaiva-* „creuser“. Ce rapprochement, du point de vue de la phonétique historique du live, fait difficulté. Mais si malgré cela on devait le considérer comme plausible, nous aurions alors ici affaire à un ancien mot de civilisation intéressant, car venues du même radical verbal il y a des dénominations de „cuiller“ ou de „pelle“ dans d'autres langues ouraliennes également (mordve, lapon, vote, samoyède). Mais l'auteur de l'article mentionne une autre possibilité d'explication acceptable du point de vue du développement phonétique du live, du mot live *k̄oi* (< *kāja) d'après quoi il irait avec la dénomination vote de récipient *-kahja*, *-kaja* et peut-être aussi avec le lapon *guõšše* etc.

1937. a. gümnaasiumi vastuvõtu-eksami tööde ortoloogiline külg.

1937. a. keskkoolilõpetajaile korraldatud eesti keele eksami töödes leidub peale puht-ortograafiliste vigade, mida on lähemalt käsitletud „Eesti Keele“ eelmises numbris (vt. EK 1938, lk. 238—248), ka rohkesti ortoloogilisi eksimusi, nii morfoloogia, derivatsiooni kui ka süntaksi alalt.

I. Morfoloogia.

Mis puutub morfoloogiasse, siis on eksitud kõige rohkem sõnade deklinerimises — see õigekeele ala on õpilastele alati olnud „kõrvaks pähhkliks“. Alljärgnevas vaatleme käänamisvigu üksikute käänete järgi :

Ainsuse nimetav (omastava kuju nimetavaks): *sügise* (T, Trv, Vr, vr), (*mere külm*) *süle* (T), *talve* (T 2 k.), *küige* (Pd), *kehva* (k), *puđu* (*ja kapsad*) (Pl), *pae* (Vlg).

Ainsuse omastav ja sellest kujunduvad muuted: 1) ekslik tüve lõppvokaal: *mõlemi* (T, t 2 k., pr, N, M), *hanid* (vlg), *männä(d)* (T, Trt 4 k., Vlg, vlg, vr) pro *männi(d)*, *rähnad* (Pr), *pähkla* (*koorekese*) (N), *kartulata*, -d (t, Pr, pr), *meelehärmaks* (h) pro *meelehärmiks*, *kõigi* (*selle*) (t, pr, vlj), *kõigile* (*sellele*) (t, R), (*sellest*) *kõigist* (T 3 k., t, N, n, j, R, vn), *kivimed* (Vlg), *atlasid* (s) (T) pro *atlase(s)*, *autobusid* (T), *omnibusiga* (R), *omnibusid* (t), *purjekul* (M 2 k.), *purjekuga* (Trt), *toomingus* (Vlj);

2) ekslik aste: *kaartilt* (T 2 k., t 3 k., Trt 3 k., m, tp, pr), (*tõbud ja sportid*) (Trt), *kuurortid* (t, trt), *vastuvõttu* (*pärast*) (T), *plokki* (*abil*) (Trt), *kukke* (*laulu*) (t), *maastikkul* (T), *loomastikkust* (r), *rüppes* (t) (T 2 k., t 2 k., Tp, Vlj, pr), *lõppu* (*k*)s (t 2 k.), *lõpeks* (t 2 k., trt, Vr), (*mingi*) *tervisrike* (*all*) (vlg), *pale* (*higis*) (T 3 k., t 3 k., Trt 3 k., vr, tp, vlj), *paled* (Trt), (*meie suurima*) *aare* (h), *kõrbes* (trt), (*selle*) *turvaga* (t);

3) muud vead: *juused* (Trt), *lühikse* (t), *ainuksed* (trt), *üikse* (Trt, vr), *päikse* (trt, Trt 2 k., vr, N, tp), *kivivared* (vr), *ainsamaks* (N), *viludad* (Pr), (*sõdade*) *tagajärel* (N), *kellegil* (e) (Trt, Tp, Pr),

millegist (trt, Tp), kummalgi (trt), miski (hinna eest) (trt); neljandama (vlg), üheksateist (aasta jooksul) (T), viieteist (aastane) (T), sadanded (kalurid) (R).

Ainsuse osastav: 1) -d pro -t: (Tehakse) ülesehitavad (tööd) (t), (kaks) autod (Trt), (vaadates) Soomed (t), Eestid (t), (mitu) aastad (vn, k), sealsed kloostrid (Vlg), odavad (veejõudu) (Pr), (kaks) riidevabrikud (Trt), raadiod (trt), meloodiad (vr), (kahte) erinevad (osa) (Vlg), (midagi) enneolematud (Vr); -t pro -d: Toompea't (T);

2) puudub lõpp -t (või -d): (mitu) eksami (t), (kivisütt ja) marmor (pr, t), 1,1 miljoni (vlg), (võid), peekoni (Pr, pr, Trt), (tunnete meie) Kristjani (t), (maailmakuulsat) Palusalu (Pl, r, vlj), (Pärnat, Narvat ja) Haapsalu (T, t), auto (h), (suhkrut,) kakao (R);

3) liigne lõpp -t: falvet (T 4 k., t, pd, pr), küpset (puuvilja) (Pr), samat (ürgset jõudu) (n), Tallinnat (T 7 k., t 4 k., Trt 4 k., trt 3 k., Vlg, J, R, h, pr, Vlj — üldse 24 kirjandis); ka -d: midagid (t);

4) ekslik tüve lõppvokaal: (seda) kõiki (T 6 k., Trt 2 k., trt 4 k., M, K, R, r, Pr, pr), (kaske) ja mända (T), kartulat (Vlg 2 k.);

5) muud vead: rukkist (t), (nautida...) tagasihoidliku (ilu) (t), loomastiku (vlj), (rukist, nisu) odra (Trt), (põletatakse) lubja (j, pr), mitmet (moodi) (t), (ühtegi) andmet (T), süda (k), (laulu) viit (Trt, Trv, vlg, Pd 2 k., Vlj), suhkurt (Pr, pr 2 k.), neegert (Trt), kultuuritempelt (T), põhjamaiset (ilu) (t), mitmetuhandepäiset (H), paeset (põhjarannikut) (pd), „Vanemuiset“ (T), rõõmust (t, vilj), hoogust (tõusu) (R), (seda) kõik (Trt).

Ainsuse sisseütleva vigadest on esikohal käändelõpu -sse ekslik ärajätmine: (põhjust) lõuna (k), palliga kukla (vlg), siia teaduse templi (T), teatri (minna) (T), Haapsalu (vlg), (raskesse) orjaikke (t), (Kohe ilmusid) Eesti (võõrad võimud) (T);

muud vead: niisugasse (piirkonda) (t), väikeste (Emajõkke) (Vlg), mõnda (suuremasse büroosse) (vlj, vlg).

Mitmuse omastav ja sellest kujunduvad muuted:

1) mitmuse tunnus -de pro -te: ülejäänudes (T), tootjate (t), vahvate (Trt), süngede (t), naabrideks (vlg), kängurude (t), eskimode (pr), väiksemadest (Vlg), nimetatude (T), ilusaimade(sse) (Trt, N), kirjaoskamatude (t, pr), keskaegsedele (t), igihaljadest (J), (jõgedega) veede (T), voorede (k);

2) mitmuse tunnus -te pro -de: gümnaasiumite (T, t), muuseumite (T), samojeeditega (t), retkete(ks) (T, t 3 k., trt), hetketel (vr), täimetega (T), saagitega (vn), harvate (trt), õrnate (Vn), produktiteks (k), mandriid (t, vlj), vabatahtlikkute (T), umbusklikutena (r);

3) muud vead: (kärastikuliste) voode (Vr), lõnamaisetest (r), soisete (T), veisete (Vlg), vaesete (trt, vlg), peenete (r), voorete(ks) (T, r, Vn, Vlg, Pr), kitsate (t 2 k., trt, Vlg 2 k.), lainte(sse) (T, t, Trt 2 k., j, Vlj, N), vanaaegste (T, Pt), juukstega (T), rahnade (vr), mändade (vlg), (vanade) varemite (Trt), aastatuhandate (t), saardest, -l (Vlg, Trv), laandesse (Trt), velledest (t), aastakümnete (T), tipudelt (Vlg), lõpude (lõpuks) (trv), hädaohtlikkusesse (T), vaheldusrikkaste (vlg); pajuurvastega (R).

Teatavasti on mitmuse osastav kõige raskem kääne; pole seepärast midagi iseäralikku selles, et ka eksaminandid on selle käände tarvitamisel komistanud sagedamini kui muil puhkudel.

Nagu sageli kõnekeeles, nii ka kõnealuseis kirjandeis on tendents kujundada kolmandavätelistest kolmesilbilistest se-tüvedest mitm.

osast. lõpuga *-id*: *saaduseid* (t 3 k., trt 2 k., vlg, r, v-m, Pr), *tööstuseid* (t 2 k., trt), *käitiseid* (trt), *lootuseid* (t), *rikkuseid* (T), *õiguseid* (T), *rahvuseid* (trt), *kindluseid* (t, r, Pd), *aktuseid* (T), *kaktuseid* (T), *endiseid* (Trt), *aastaseid* (trt), *laiuseid* (Trv), *pikkuseid* (t), *kõrguseid* (trt 2 k.), *ajalooliseid* (T), *isamaaliseid* (t) ja lõpuks sagedaim viga *terviseid* (T 4 k., t 4 k., Trt, trt).

Lõppu *-si* pro *-seid on* *ne-sõnades* tarvitatud ainult sõnades *nii-sugusi* (T, t, Trt) ja *mitmesugusi* (t). Ühes kirjandis leidub ka rahvakeelne mitm. osast. kuju (*hulk*) *autobusse* (t).

Rida õpilasi pole osanud tarvitada mitm. osast. lühikesi vokaal-lõppe: (*palju*) *linne* (T, t 2 k., Trt, vlg, k), *õune* (t), *kaupe* (T, pr), *rauke* (t), *põlluvilje* (pr), *aase* (T, K), *aasi* (T), *laevi* (k), *kohte* (H), *metallimulde* (pr), *metsatukke* (Pr), *ürgmetse* (Trt), *okse* (T), *munke* (t), *pärnu* (Vlg), *relvu* (Vlj), (*palju*) *koske* (Vlg), (*palju vähemaid*) *järve* (Trt), *kõike* (t 3 k.), (*kuuski ja*) *mändi* (trt, Vlg, Vlj), *orgi* (*ja mägesid*) (T), *teisa* (*riike*) (T), (*lokkavaid viljapõldu*) (T), (*orgusid ja*) *vooremaastiku* (t).

Mõned õpilased tarvitavad mitm. osastavas koguni lõppu *-si* (pro *-sid*): *mägesi* (T, t 4 k., Trt, K, k), *jõgesi* (t, Trt, v-m, k), *nimesi* (T), *neemesi ja lahtesi* (t), *varasi* (T 2 k., t, Trt), *mudasi* (t), *ärisi* (k), *käikusi* (vn), *paksusi* (k), *toitmiskulusi* (v-m), *kogusi* (Vn), *idusi* (Tp), *tblisi* (k).

Muud vead: (*ilusaid*) *maastike* (vlg), (*omi*) *kasvandike* (trv), *looduslike* (*varasid*) (t), (*palju*) *metsluigesid* (t), *paljasid* (*oksi*) (trt), *soojaid* (vlg), *taimeid* (Pd), *paljuid* (Trt, Vr 2 k., pt, K), *kaljuid* (Trt), *vooreid* (T, k, Pr, pr), *gümnaasiumeid* (T), *laulikke* (T), *sitrone* (t), *eksame* (T), *endeid* (t) pro *endid, sadandeid* (*aastaid*), (T 2 k., Vlg, Vr), (*roht*)*laani* (T, k 2 k.), *mõrudaid* (Pd), *pähklaid* (R), *kartulaid* (T, t, Vlg, Pr, pr, vlj), *kartulid* (t, Trt, k), *ilusamid* (*kohti*) (m).

Mitmuse osastavaga on tihedas seoses nn. *i-mitmus* ehk *osastavaline mitmus*. Siin esinevad samad veatüübid, mis mitmuse osastavagi kujundamisel: *rahvuseist* (Pr, trt, Trt), *rahvuseisse* (Pr), *vaatamisväärsuseiks* (trt), *endiseist* (T, t), *eestlaseile* (Trt), *vaenlaseist* (Trt), *praeguseile* (t), *omasuuruseist* (trt), *elamiskõlvuliseiks* (m), *igasugusist* (tp), (*muistseist*) *linnusist* (t); *puuvillest* (vlg), *kõigega* (pr); *retkeil(e)* (T, t 2 k., trt, Trt), *retkeist* (t, trt), *hetkeil* (trt, Trt), *küpseina* (pr), *puuladvais* (M), *eneseile* (t), *eneseis* (Trt), *sadandeina* (t), *kartulaist* (vlj).

Mõni eksaminand on eksinud ka osastavalise mitmuse astmes: *elanikkel* (R), *lehtis* (T), *latvul* (Trv), *latvusse* (trt), (*üks mu*) *sõp-rust* (vlg), *poegist* (t), (*varemail*) *aegul* (pr), (*sõbralikesse*) *voo-gesse* (t).

Liitsõnade deklioneerimisel on mõnikord liidetud käändelõpud nii põhi- kui ka täiendsõnale: *täieseas* (T), *raskesspordis* (t), *igasühes* (t), *igal(e)ühel(e)* (vlg, N), *hädmeelt* (Vr), *mustamulla* (t, vr, Pd), *ühteteistkümnesse* (v-m); vastupidine viga: *seesama* (*mäe ligidal*) (vlg).

Lõpetades ülevaadet käänamisvigadest märgime veel kord, et kõige rohkem on eksitud osastavas käändes, eriti mitmuses, ja seoses viimasega ka osastavalise mitmuse kujundamisel. Mõnede sõnade deklioneerimisel on eksitud ainult ühes käändes, teistel on vigased mitmed käänded, nii ainsuses kui ka mitmuses. Viimaste hulka kuuluvad kõigepealt sõnad, mille tüve lõpul on murretes mõni teine vokaal kui kirjakeeles fikseeritud: *kartul*, *kartula* (pro *kartuli*); *pähkel*, *pähkla*

(pro pähkli); *mänd, männa* (pro männi); *rähn, rähna* (pro rähni); *kõik, kõigi* (pro kõige); *omnibus, omnibus* (pro omnibuse). Siia kuulub ka rida sõnu (peamiselt astmevahelduslikke), mis deklinaeruvad murdeliselt hoopis teise käänamiskategooria järgi kui kirjakeeles kindlaks määratud: *küps* — *küpsed, küpseid* (pro *küpse, küpsi*); *retk* — *retkete, retkeid* (pro *retkede, retki*); *hetk* — *hetkete, hetkeid* (pro *hetkede, hetki*); *taim* — *taimete, taimede* (pro *taimede, taimi*); *voor* — *voorete, vooreid* (pro *voorte, vooi*); *gümnaasium* — *gümnaasiumite, gümnaasiumeid* (pro *gümnaasiumide, gümnaasiume*) jt.

Pöördsõna vormide kujundamisel on eksitud harvemini kui käändsõnade puhul. Esikohal on siin astmevaheldusega seotud vead. Kõigepealt on mõned pöördsõnad, mida peetakse kirjakeeles astmevahelduslikeks, murdekeeles sageli astmevahelduseta, ja need murdevead on sattunud ka eksaminandide kirjandesse: *tekkib, tekkivad* (T, t 3 k., trt 2 k., pd, vn), *tekkiks* (m 2 k., vlj), *sattume* (T), *sattub* (Pr), *ei sattu* (t), *sattuksid* (t), koguni *sattutakse* (T), *sulge* (T, K), *küündib, küündivad* (T 2 k., t, Pr), *sadab (lund)* (Trt), *tütada* (J).

Seevastu on paar verbi, mis on õigekeelsus-sõnaraamatute järgi astmevahelduseta, kõnekeeles — samuti ka eksamitöis — astmevaheldusega: (*nad*) *süüivad* (t), *katub* (pd), *puudub, puudume kokku* (t, Vlg, Pl), *töödata* (T 2 k.), *töödatakse* (t, Trt).

Muud astmevaheldusvead: *hakab* (Trt, n), *hakaksid* (t), *hakkanud* (Trt), *ihkanud* (pl), *suudnud* (R, vlg), *toidnud* (vlg), *tahes* (T) pro *tahtes, näitada* (vlg), *kukkun* (vlg), *pakkuvad* (T, Pt), *rippuvad* (vr), *õppime* (R), *ei õppi* (R), *ei jätta* (t, R), *marsisid* (t); *öelsin* (Trt), *alasisid* (vn), isegi *lõhus* (t, ka mustandis) pro *lõhkus*; *lasin, lasid, lasi* (T, trt, R, trv).

Murdekeele mõjul on eksitud ka *ele-*sufiksiliste pöördsõnade vormides: *tegeleda* (T, R), *tegeledes* (t), *sädeledes* (Vr), *muhledes* (Pd), *tegeletakse* (T 2 k., trt), *kõnelenud* (k).

Umbisikulise tegumoe vormides on *ta-*liitelistel pöördsõnadel *-tatakse* asemel *-takse*, nagu see on omane eriti põhja-eesi murdeile: *selgitakse* (T), *äestakse* (T), *töötakse* (t), *parvetakse* (vn), *puhas-takse* (vn); kahes Valga töös ka: *töötatakse, kaunistatakse, parandatakse, süvendatakse*,

Kahes töös on *ta-*liiteliste pöördsõnade *da-*infin. *-tata* pro *-tada*: (*ei oska ette*) *kujutata* (Trt), (*ei osatud neid*) *kasutata* (o).

Ka esineb kolmes töös *da-*infinitiivi seesütlevas *-tates* pro *-tades*: *tervitates* (R, vlj), *moodustates* (T); vastupidi: *-tades* pro *-tates*: *laastades* (vr).

Lõunamurdeline umbisikul. tegumoe kindla kõne-oleviku eitav kõne: (*kus leiba*) *ei süüa* (Trt), *ei käia* (Trt).

Keeleuuenduslikud tet-partitsiibid: *saavutet* (t), *moonutet* (vr), *vaimustet* (N), *tiivusiet* (Pl), *killustet* (T), *varustet* (tp), *rõivastet* (vr), *üllatet* (T, K), *tervitet* (N), *huvitet* (T, Vlg, Pt, K, N 2 k). Ühe Võru poeglapse töös leiduvad ka keeleuuenduslikud partitsiibid *kaet* (ka tp), *avat* ja *piirat* (viimane esineb ka tp ja Pt).

Muud vead: *jooksnud* (T, t, R), *jooksta* (Trt), *jookstes* (vr, pd), koguni *jookstasse* (vn), *übermuudatud* (T), *üteltud* (Trt), *nõuetavad* (V-M) pro *nõutavad*, *lugupeedud* (T), (*välja*) *veedakse* (vlg), *panakse* (V-M), *vaadefakse* (t), *kaevetakse* (Vlj), *orjastadi* (Trt),

peati (vastu) (n), tõusemas (pt), järeltulejad (T, Trt), naaseda (t) pro naasta, (kui laulik selle laulu) loos (tp), sööstivad (Trt) pro sööstavad; asusivad ja hakkasivad (T), pakusivad (pd).

Eksamitööd pole vabad saksapärastest „s a a m a“ abil konstrueeritud passiivi-vormidest: saab raiutud (k), saab ümbertöötatud (k), saab valmistatud (k), saab tasutud (Vlj), (Palju verd) sai valatud (Vr), sai (vaenlastest) puhastatud (t), (Klooster) sai hävitatud (t), sai ... orjastatud (t), sai(d) mahasurutud (t, pr), sai välja kuulutatud (t), sai istutatud (k), (võõras võim) sai tõrjutud välja ja kujundatud (Eesti Vabariik) (t), sai (hirmsasti) alandatud ja kurnatud (irt), sai ... õpitud (Vr), sai ... ägatud (Vr), (et siin kord tugev kodu) rajatud saaks (Trv), (et kõik) saaks tehtud (Vlj), (peab saama (vääriiliselt) kaitsitud (t), (peab) tehtud saama (N).

Omadussõnade võrdlusastmete kujundamisel on eksitud harva, sest komparatiivi ja superlatiivi tarvitatakse eksami-töis üldse vähe.

Vigased keskvõrded: järsum (T, v-m), valjumalt (tp) pro valjemalt, kitsemates (piirides) (R), kaunemaid (ja vaatamisväärsemaid paiku) (vr). Neljal korral on komparatiivi mitmuse vormides mitmuse tunnust -te astunud omadussõna tüve ja komparatiivi tunnuse vahele (kaks mitmuse tunnust -te): suurtemate(s) (T, R), väikstemat-est (R), kõige kriitilisematel (R); kord ka ainsuses: kõige vaestemaks (R). Miks neist 5 veast tervelt 4 esineb Rakvere tütarlaste töödes (kõik Zeeh Tütarlaste Erakeskkoolist), on raske mõistatada.

Ülivõrde puhul tulevad kõne alla ainult lühemad (im-) ülivõrded, kuna sõna „kõige“ abil kujundatud ülivõrded olid vaatlusel koos komparatiiviga. Vigased ülivõrded: kurveim (Trt), pikeim (trt), vaneim (R), halveima (T), kangelaslikuim (t), kaunemaist (koh-tadest) (t), kaunemaise (paikadesse) (vlj), (Kõrgeim ja kaunim (mägi) (Vlg), (Eesti suurim ja ka) kaunim (linn) (T). Kahes töös leidub kahekordne superlatiiv (kõige + -im): kõige inimlikem (Vr) ja kõige südamlikemate (T).

Eksamitöist väljakirjutatud morfoloogiliste vigade kogupildi järgi võib esialgu kujuneda arvamus, et keskkoolilõpetajate grammatiline tase on hoopis madal; on ju eksamitöis tehtud kõige jämedamaid vigu ja eksitud peaaegu kõigi võimalikkude grammati-liste reeglite vastu. Kui aga arvestada seda, et need vead jagunevad 1056 kirjandi vahel, siis ei tundu seisukord kaugeltki nii kriitilisena. Ja tõesti, vaadeldes üksikuid eksamitöid, võib nende seas leida terve rea nüsusid, mille morfoloogiline külg on täiesti laitmatu. Kui võr-relda kõnealuseid keskkoolilõpetajate (9. õppeaasta) kir-jandeid 9 aastat varem (1928. a.) üleriigiliselt kirjutatud gümnaa-siumilõpetajate (11. õppeaasta) eksamitöödega¹, siis jääb mulje, et 1937. a. tööd — kuigi 2 aastat vähem koolis käinud õpilaste

¹ Kahjuks polnud nende ridade kirjutajal võimalik saada täie-likku ülevaadet mainitud eksamitöist, sest Haridusministeeriumi üles-andel prof. Saareste poolt kirjutatud üksikasjaline ülevaade neist kir-jandeist on kahjuks kaotsi läinud ja HM-i ametnikel pole kuidagi korda läinud seda üles leida. Seepärast tuleb piirduda nende eksami-tööde põgusal lehitsemisel saadud muljetega ja prof. Saareste poolt „Eesti Keeles“ 1931 (lk. 97—101) avaldatud lühikese kokkuvõtte and-metega.

kirjutatud — on oma ortograafialt ja morfoloogialt paremad; näit. ei leidu neis sääraseid eriti raskeid käänamisvigu nagu *sõjade, vargade, kiretele, mõttete* jt., missuguseid konstateerib prof. A. Saareste 1928. a. gümnaasiumilõpetajate töödes (vt. EK 1931, lk. 98).

II. Tuletus ja üksiksõnad.

Sõnade tuletuse alal esinevad järgmised vead: Väär *-line* (pro *-lik*): *künkline* (T 2 k., t, Trt 3 k., vlg 2 k., pt, Pr, V-M, Vlj 2 k., vr), *loodusliselt* (T 2 k., t, trt, vlg 2 k., Pt, j, v-m), *haridusline* (T 2 k., trt, Pr, V-M, v-m, Vr), *majandusline* (T, t, trt 2 k., Trv, vr), *kau-bandusliselt* (T, t, trt, Vr), *aukline* (t, Pd, vn), *konarline* (Vlg), *rööpline* (vn), *kirgline* (K), *kunstliselt* (Vlg), *tervististel* (Trt), *tarvituse kõlbliseks* (t), *ülemaailmlise*(lt) (trt, pr), *üleilmiline* (t 2 k., trt, k, pr), *pinnaehitusliselt* (trt), *puhtsüdamliselt* (T).

-lik-vead: *üksikasjalik* (t 2 k., vlg, pr), *lõpulikult* (t), *lustilik* (Pd), *tõenäolik* (Vlj), *kõlbulik* (Trt, pr), *kindla iseloomulikuks* (t), *vastupandlik* (vlg).

Muud eksimused käändsõnaliidete tarvitamises: *ütelus* (t 2 k., r, K) pro *ütlus, tapelused* (vlg), *supelus* (T, pr); *väetisaine* (K) pro *väetusaine*, samuti *põletisaine* (k), *elatisraha* (t, Pr), *peaelatisallikas* (t); *laialdlane* (Trt, Vlg) pro *laialdane, haruldane* (T, t), *pikaldlane* (Pr), *küllalilasel* (Trt); *kännastik* (R) pro *kännustik*; *(oma kodumaa) väikusest* (trt), *vaatamisväärisuste* (t), *ükskõikluse* (t), *(hariduslikuks) keskvuseks* (Trt), *veekonna* (*poolest*) (pr), *(päikese) loojenguni* (vlg).

Pöördõnaliidete alal esineb vigu kaunis vähe. Esikohal tuleb siin märkida liialdamist refleksiivse *-u*-ga: *säilunud* (T 15 k., t 6 k., Trt 2 k., trt, N, Pr, pr 4 k., vlj) pro *säilinud* — üldse 19 tütarlapse ja 12 poeglapse, kokku 31 töös; *kostuvad* (pro *kõstavad*) *meie hünni helid* (R, vlj), samuti *kostub* (T, Trt 2 k., vr) pro *kostab*; *vilksatub* (T, trt), *vilksatub* (trt), *laksatub* ja *kolksatuvad* (T), *kolletuvad* (Trt, trt), *sillerdub* (Trt), *seisatub* (V-M), *seisatusin* (Trt), *(mis eemale kaugele) paistuvad* (Trt), *põrkuvad* (*vastu kive*) (k); *võpastuma* (o) pro *võpatama*. Vastupidine viga: *oled üllatanud* (pro *üllatanud*), *kuuldes...* (t). *-bu* pro *-bi*: *meelesööbuv* (n), *(veri oli) hüübumas* (tp).

Muud vääratused verbaalsufiksile alal: *sumbutama* (T, Trt, vlg, pr, pl) pro *summutama, imbutama* (Vlj, vr) pro *immutama*, samuti *imbutusaine* (t), *imbutusõli* (t); *põlvne* (t 2 k.) pro *põlvneb*.

Abisõnaliidete alal leidub ainult üksikuid vääratusi: *suveti* (t, trt, Trt, Trv, trv, Vlg, R, V-M) pro *suviti*; samuti *kevadeti* (N), *ööseti* (trt), isegi *teiseti* (T); *vanast* (trt, Vr) pro *vanasti*, samuti *kindlast* (t), *rohkest* (t); *vististe* (Trt), *ridastiku* (T).

Üksiksõnade kuju õigekeelsuse vastu tehtud vead: kõnekeeles nii üldine *ülesse* (T 2 k., t, trt 3 k., M, m, Vlg, Pd, pd, pr, V-M, Vr), *ülevel* (N), *praegust* (T 2 k., t, trt, Trt, Vlg, vlg), *praegus* (k), *varssi* (T 2 k.), *varsi* (k), *eila õhtal* (h), (*võtab*) *vasta* (j), (*mitte*) *üksines* (Pd), *järjekult* (trt) pro *järelkult, kuhugile* (R, Pr) pro *kuhugi, igatepidi* (T 2 k., pr 2 k.), *igatpidi* (Pt), *juurdes* (t), *minevaasta* (R), (*õige*) *väha* (Trt, vlg), *tõgusalt* (*edasi arened*) (trt); *ülivõim* (Vr) pro *ülevõim, tahaplaanile* (h, Vr) pro *tagaplaanile, patriotism* (T), *lumerätsakad* (T, Trt, Pd), (*kirsse ja*) *reeke* (t), *lähidane* (trt) pro *lähedane, koguni nisukest* (Vn) pro

niisugust, inglise keel (T) pro inglise keel; seadinud (Vlj) pro seadnud, suunitud (t) pro suunatud, sammeldunud (T, Trt, R, Pd, Vr) pro sammaldunud, (olid sunnitud) allistuma (t).

Sõnade liitmise alal tehtud vigade puhul võib konstateerida, et ekslikkude nominatiivsete ja genitiivsete liitumuste koguarv on enam-vähem võrdne, kuid üksikud ekslikult genitiivselt liitunud sõnad korduvad eksamitöodes palju sagedamini, kuna väärad nominatiivselt liitunud üksiksõnade arv on seevastu tunduvalt suurem.

Väärad nominatiivsed liitumused: kevadhommik (Trt) pro kevadehommik, suvihommik (N), talvhommik (T), talihommik (trt), kevadpäeval (n), suvipäeval (trt), kevadloodus (vlg), kevadõhk (Vlj), kevadpäike (Pd), suvipäike (T, trt), sügistuul (N), sügisduu (Pd), sügispori (Pd), kevadtalitusi (Pd), kevadtunne (trt), kevadväise (Pd), kevadkuulutajad (R) — kõik need ekslikud liitumused on tekkinud arvatavasti sõnade kevadkübar, suviüllikond jts. vääranalooial; Merikool (Vr), meririik (h), merisõitja (pt); õpeasutis (Vlg, vr, Pt), õpereis (v-m); asiolud (t, trv, tp, pd), autobusiinide (T), lahingväljakuile (T), ametasutus (t, Vlg), hüigelsammul (trt), lõpptunnistused (R), rüütellosside (V-M), tuhatkordselt (Trt) pro tuhandekordselt, tooaegsed (Pr) pro tolleaegsed, teravharjalised (T), silmnähtavalt (T, t) pro silmanähtavalt.

Väärad genitiivsed liitumused: lumevaip (T 12 k., t 3 k., Trt 6 k., trt 3 k., vlg 2 k., j, pd, Pl, Vlj 3 k., Vr) pro lumivaip — üldse 26 tütarlapse ja 9 poeglapse, kokku 35 töös; lehevaip (T), lumekatte all — alt (Trt 2 k., trt, vlg, h, Vn, Vlj), (metsi katab...) lehekate (pt), lumekroonid (T); lumememm (T 2 k.), lumemees (H); lõpuaastail (Trt 2 k.), lõpupäevil (pr), lõpusõna (T), lõpuklass (Vn); põllu- ja aiavilju (T), juurevili (T); hõimurahvas (t 2 k., H, vn), rongikäik (T) pro rongkäik, mereröövel (vli), suverõivastes (Trt), kohvipruun (T) pro kohvpruun, pudrupehme (trt).

Muud liitumisvead: põlduharija (t), tähelpanu, tähelpanek, tähelpanдав jts. (T 2 k., t 4 k., Trt 4 k., Vlg, Pr, v-m 2 k., r 2 k.); järelandmatu (R, tp 2 k.) pro järeleandmatu, järelmõttlik (vlg), järevalve (n); suurtsugune (T 2 k.), meeltheitlik (t); väljamaale (t, Pr) pro välismaale, väljamaalased (T 2 k.); väljaspoole (t), väljaspoolt (h, pr) pro väljastpoolt.

Üldkokkuvõttes pole eksimused sõnade liitmisel ja sufiksitarvitamisel kuigi sagedad ja neistki kuulub enamik kergemate liiki, nii et üldpilt keskkoolilõpetajate teadmistest tuletusõpetuse alal pole halb.

III. Süntaks.

Mitmesuguseid vigu õigekeelsuse vastu on tehtud ka süntaksi alal.

Algame kongruentsiga, mis pole küll eriti raske, see-eest aga laia ulatusega küsimus. Esimesena võtame vaatlusele öeldise ühildumise alusega. Et öeldis ühildub täisalussega arvus, on üldtuntud fõsiasi ja on vaevalt usutav, et selle reegli vastu võiks keegi keskkoolilõpetajaista eksida. Ometi esineb eksamitöodes sel alal kõige elementaarsemaid vigu: Seda soodustab meie liiklemisteed (t). Nii saab nendest noortest tublid inimesed (R) jt. Vastupidi: ... täitsid õhku püssiragin (Vr).

Samasugune viga leidub ka öeldistäite ühildumisel: Kaunis kasulik on meile transiitkaubad (t). Üldse leidub sääraseid

„jämedaid“ vigu siiski vaid üksikuid, vist tuleb neid pidada juhuslikeks komistusteks; pealegi eelneb kõigis vigaseis lauseis predikaat subjektile.

Tõsisemaks veaks on juba öeldise esinemine mitmuses lauses, mille aluseks on määra, hulka, mõõtu, osa jms. tähendav sõna (constructio ad sensum): Suurem osa elanikke *tegutsevad* põllundusega (Trv). Osa neist *asuvad* mere ääres (trt). Iseäranis julged ja vahvad *olid* saare rahvas, kes *elasid* Eesti saartel (k). Üle 60% elanikest *elavad* maal (t). Selle nõu *ajasid* jälle nurja me sangarlik sõjavägi (t) jt.

Üksikuil juhtumeil on partsiaalsubjekti puhul predikaat mitmuses: Metsades *kasvavad* meil puid (t). Neisse linnusse *tulevad* igal aastal tuhanded välismaalasi suvitama (t) jt.

Et arvsõnalise aluse puhul on öeldis harilikult ainsuses ja ainult erijuhtumeil mitmuses, näib olevat hästi kätte õpitud. Selle juhise vastu on eksitud ainult mõnes töös: Kesk Pühajärve *asuvad* kaks saart (Vlg). Meie klassi *lõpetavad* 31 õpilast (R). Narvas *asuvad* kaks suurt kindlust (t). Eemal merel *sõuavad* paar kalurit (h). Eksitud on isegi üks puhul: ... mida umbes üks miljon inimest *voivad* (pro *võib*) nimetada oma kodumaaks (Vr).

Kongruentsi-vead, nagu „Kiiresti *tulid* (pro *tuli*) põllud harida“ (Trt) on põhjustatud sellest, et selles lauses peetakse subjektiks objekti *põllud* (tõeliselt on subjektiks *harida*).

Öeldise ühildamine alusega ka pöördes ei tee üldiselt raskusi; küll aga on väga sageli ära jäetud pöörde lõpud tingivas kõneviisis: ... nagu *oleks* nad verre kastetud (n). Kui Sina *saaks* ... (Vlg). Neid vigu leidub kogu Eesti maa-alal, ja nimelt: T 23 k., t 15 k., Trt 8 k., trt 10 k., pr 3 k., Vlg 5 k., vlg 6 k., vlj 2 k., Vr, vr 3 k., Pd, pd 3 k., N 3 k., n, H 2 k., h 2 k., V-M, K 2 k., k, Vn, vn 3 k., Tp 2 k., tp, Trv, trv 2 k., pt 2 k., J, M; täiesti vabad neist vigadest on ainult Pärnu, Viljandi, Põltsamaa, Pustseri ja Otepää tütarlaste ja Väike-Maarja, Jõhvi, Põltsamaa, Metvee ja Otepää poeglaste tööd.

Omadussõnalise atribuudi kongruents ei tekita üldiselt mingeid raskusi. Ainult üksikuis tõis on atribuut jäänud ühildamata, esinedes kas ainsuse nimetavas või omastavas käändes. Näit. *nimetavas*: pakub *iga* võõrale palju ilusat (Trt); *hää* läbisaamiseks naaberriikidega (pr); *omastavas*: Kujuta endale ette *laia tumerohelise* vaipa (Pt); *Hoopis teise* pilti kujutab ... (Pt); *Selle* ajavahemikul (pd); *võõra* valitsusele (t), *tolleaegse* sõjaolude vastu (Trt) jt.

Mõnes kirjandis on atribuut kongruentne küll käändes, mitte aga arvus (ainsus mitmuse asemel): *Valitsevaks* puudeks on siin okaspuud (Pr). *Valdavamaks* puudeks ... (Vlg); *viljarikkamas* kohtades (trt) jt. Siia kuuluvad ka juhtumid, kus põhisõna on mitmuse kaasaütlevas, tema atribuut aga ainsuse omastavas: *õrnroosa* õitega (Pd); *heleda* juuste ja silmadega inimesi (pr) jt.

Vastupidised eksimused — mitmus ainsuse asemel — on kõik seletatavad metateesi-nähtustena: Eesti asub Euroopa *põhjapoolsemas* (pro *põhjapoolseimas*) osas (t). Samuti on järvinu *armsamaiks* (pro *armsaimaks*) supelkohaks (vlg); *kõrgemaiks* (pro *kõrgeimaks*) tipuks (R) jt.

Sageli on omastavat asesõna „oma“ käänatud

lauserõhutus asendis: Eestlane on siiras ja otsekohene *omas* (pro *oma*) mõttes (trt); Kirjutan Teile ... *omast* väiksest, armsast kodumaast (V-M); *Omalt* kodumaal leidsin ... palju ilu (pr); Lapsed võtavad jälle *omad* raamatud (Pd). Eesti ei unusta *omi* kangelas (k). Sääraseid vigu on tehtud: T 6 k., t 11 k., Trt 4 k., trt 9 k., R 7 k., vlj, pr 4 k., Vn, K, k 3 k., H, Pd, pd, Vr, vr 3 k., vlg, pl, Trv 2 k., trv 2 k., V-M, tp 2 k., Pt — üldse 26 tiitarlapse ja 38 poeglapse, kokku 64 töös.

Ka vastupidiseid vigu — lauserõhuline „oma“ käänamata — leidub mõnes töös: Mina *oma* (pro *omalt*) poolt ... (N); ... kirjutan Sulle midagi ka *oma* (pro *omast*) kodumaast (pr) jt.

Reegel, et nud- ja tud-partitsiip atribuudina ei käändu, näib olevat hästi omandatud; eksimusi selle juhise vastu leidub eksamitois vaid mõningaid: Peale eespool mainitute jõgede ... (Vlg). Teistest üldtuntuist suvituskohist (t), *möödunuil* aastail (vlg), asjast *huvituid* inimesi (T), *möödunuil* kurbi aegu (T) jt.

Rohkesti on eksitud järgmise reegli vastu: „Kui ühel põhisõnal on mitu täiendit ja need on ainsuses, siis esineb põhisõna ise ka ainsuses, mitte mitmuses.“² Kõnealuseis kirjandeis on sääraseil juhtumeil tarvitatud ikka ja ikka jälle mitmust, mida tuleb pidada vene mõjuks või ka liialdatud logitsismi tulemuseks (vahest mõlemad koos?). Näit.: Meie suuremad ja tähtsamad jõed on Emajõgi, Narva, Kasari ja Pärnu jõed (T); Haapsalu, Pärnu ja Narva linnad (trt).

Lisandi ühildumise alalt on sagedaimaks veaks ilma laiendita tarvitatud lisandi käänamata jätmine igasuguse pärisnimelise põhisõna ees, kuna see on teatavasti võimalik ainult siis, kui põhisõnaks on isikunimi ja tema ees olev lisand väljendab aunime, elukutset, sugulust jms.: Tartu on teine tähtsam linn *päälinn* (pro *päälinna*) Tallinna kõrval (trt). ... ei sarnane mu *kodumaa* Austraaliale (vlj). Lääne-Eestis näeme *kuurort* Pärnut (h) jt.

Teatavasti on eesti keeles saavas käändes olev predikatiiv-adverbiaal harilikult ainsuses ka siis, kui lause alus on mitmuses (eriti kui adverbiaaliks on omadussõna). Kas võõrkeele või liigse „loogitsemise“ mõjul on aga mitmed eksaminandid ühildanud translatiivse predikatiiv-adverbiaali pluraalse subjektiga, s. o. tarvitanud ainsuse asemel mitmust: Samuti paisuvad *suuremaiks* (pro *suuremaks*) meie linnad (H). Sügisel muutuvad ilmad juba *külmemateks* ja puude lehed muutuvad *värvilisteks* (trt). ... *kollaseiks* või *valgeiks* värvitud majakesed ... (Vr); ... kuid kreeklased olid ja jäävad *kuulsateks* (r) jt.

Vist translatiivse predikatiiv-adverbiaali analoogial esineb paaris töös ka essiivne predikatiiv-adverbiaal ainsuses, kuigi subjekt (või objekt) on mitmuses: *Süngena* (pro *süngeina*) näivad mulle kitsad tänavad (pd). Alul elasid eestlased *vabana* (vr) jt.

„Objekt ja selle õigekeelsus on kõige keerulisem ala eesti grammatikas,“ ütleb täie õigusega Joh. Aavik.³ Seda väidet kinnitavad ka kõnealused eksamitööd, kus süntaktilistest vigadest on objekti-

² Vt. E. Muuk ja M. Tedre, „Lühike eesti keeleõpetus II“, II tr., § 124, märk. 5.

³ J. Aavik, „Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika“, lk. 120.

vead kahtlemata esikohal. Neid tehakse kõige rohkem partsiaalobjekti ebakohase tarvitamisega seal, kus õigem on totaalobjekt.

Sageli alustatakse atribuutlauset relatiivpronoomeniga *mida* (pro *mis* või *mille*): Eesti on vabariik, *mida* (pro *mis*) asutati 24. veebruaril 1918. aastal (T). Tänan Sind selle huvitava kirja eest, *mida* Sa mulle viimati saatsid (N). Tallinn ... *mida* taanlased ehitasid ... (T) jt.

Samuti on mitmes muus jaatavas lauses, kus tegevus on minevikus lõpule viidud ning sihitis väljendab täit kogu, tervikut, tarvitatud ekslikult partsiaalobjekti: Saatus juhtis Sinu *vanemaid* (pro *vanemad*) ühes Sinuga välismaale (vn). *Vabadust* (pro *Vabaduse*) ... said nad täielikult (R). ... vallutasid raskete võitlustega *Eestimaad* (trt). ... vabadusõda, milles väike Eesti võitis *suurt Venemaad* (t) jt.

Ka preesensi vormis esineva verbi objekt võib mõnikord olla totaalne, eriti tuleviku väljendamiseks. Mõned eksaminandid näivad aga arvavat, et preesensi järel tuleb tarvitada alati partsiaalobjekti: Kas Teie sellest *õiget pilti* (pro *õige pildi*) saate meie kodumaast ... (H). ... nad lasevad oma *kodumaad* (pro *kodumaa*) teiste küüsi minna (Pr).

Üldiselt tuleb siiski nentida, et finiiitse verbi järel leidub eksamitõis (ja ka praeguses kirjakeeles) eksimusi partsiaalobjekti kasuks märgatavalt vähem kui aastate eest. Halvem on lugu da-tegevusnimest rippuva objektiga. Kuigi infinitiivist rippuvaid objekte esineb kõnes ja kirjas märksa harvemini kui finiiitse verbi objekte, on eksamikomisjonide poolt ekslikke partsiaalobjekte märgitud infinitiivide järel rohkem kui finiiitsete verbide puhul. Mõningaid näiteid: Nad tahavad jätta *sema maad* meile püanduseks kaunimana (vlj). ... kes tahaksid meeleldi riisuda meie kodumaa *vabadust* (R). ... kuid siiski on eestlased suutnud vabastada oma *kodumaad* rõhujaist (tp) jpt.

Nominatiivse totaalobjekti asemel partsiaalobjekt: Nüüd oli võimalus teha me *isamaad* (pro *isamaa*) vabaks ja iseseisvaks (t). ... läks meie isadel korda küll *vaenlast* meie kodumaa piiridest välja suruda (r) jt.

Kui varematal aegadel ikka ja ikka jälle heideti eestlastele (eriti aga koolilastele) ette liigset partsiaalobjekti tarvitamist, siis on viimastel aastatel sellele pahele lisandunud vastupidine, nimelt liialdus täissihitiseiga. Õigusega ütleb Joh. Aavik: „Viimane pahe on veel halvem. Seepärast hoidutagu tarvitamast väära täisobjekti.“⁴ Ebakohaseid totaalobjekte ei leidugi eksamitõis palju vähem kui ekslikke partsiaalobjekte. Sel alal näeme kõige kummalisemaid vääratusi. Näit. on isegi eitavas lauses tarvitatud totaalobjekti: Ilma sellela ei saa *masina* käima panna (t). ... ma ei või võrrelda minu kodumaa *metsad, kosed* ja *jõed* ... sinu kodumaa omadega (tp). ... pole me unustanud ka *kehalise arenemise* (Trt) jt.

Korduvalt on ka olevikus kestvat, jätkuvat tegevust tähendavate verbide juures tarvitatud totaalobjekti: *Kalad* (pro *kalu*) veetakse peaaesjalikult Rootsi ja Saksamaale (Pr).

4 J. Aavik, op. cit., lk. 139.

... minu kodumaa sellevastu annab *maitseva leivavilja* (T). Isegi välismaalased veedavad siin oma *puhkuse* (Vlg) jt.

Totaalobjekti käändes on eksitud harva. Genitiivi nominatiivi asemel leiame hoopis harukordselt: Loodi *Uue Riigi* (n); ... ainult *kooli* (pro *kool*) lõpeta seal (Trt); ... saada mulle *kirjelduse* temast (t); ... avaneks meil võimalus oma *vabaduse* (pro *vabadus*) jälle tagasi saavutada (t); Ootamatult õnnestus mul siiski teha *väikese ringsõidu* (pro *väike ringsõit*) kodumaal (h).

Ühes töös (t) leidub ka: Siis otsi ka *minu* (pro *mind*) üles.

Rohkem (kuigi mitte palju) leidub eksamitois ekslikke nominatiivseid täisobjekte (genitiivi asemel): Nüüd kirjutan Sulle *mõni sõna* Eesti pinnaehitusest (Pr). Seal saate Teie ... kindlasti *mõni nädal* veetma (Vlg). Nüüd tahan sulle ... anda ka *väike ülevaade* eesti rahva kurvast minevikust (t) jt.

Objekti käsitlusele järgnegu vahetult rektsooniküsimuste vaatlus, sest õieti on nominatiivse, genitiivse või partitiivse objekti küsimus samuti rektsooni küsimus. Eksamitois on sagedamini eksitud järgmiste verbide ja adjektiivide rektsoonis:

1) *arvestama* (millega? pro mida?): Arvesta *sellega* (Vlg); millal *nendega* pidid arvestama naaberrahvad (N) jt.;

2) *sarnanema, sarnane* (millele? pro millega?): Ta sarnaneb *suhkrule* (vlg); sarnanevad *eestlastele* ja eesti *keelele* (t); sarnaneb rohkem *lillemerele* (Pd); ei sarnane mu kodumaa... *Austraaliale* (vlj); sarnaneb ... *hitiskevadele* (Pl) jt.;

3) *teadlik, ebateadlik* (milles? ka millega? pro millest?): Maa-pinna *viljakuses* olid teadlikud... (vr); ... olles teadlik *kõiges*, mis teda ümbritseb (Trv); teha Sind teadlikuks nende *oludega* (Trt) jt.;

4) *kohanema, kohanduma* (millele? pro millega?): Need õpilased, kes *koolielude* on kohanenud (vlg); ... siis on elanikud meie maal kohanenud *sellele loodusele* (trt) jt.;

5) *kirjeldama* (millest? pro mida?): ... et ma kirjeldaks Sulle oma *kodumaast* ja *siinsetest oludest* (vn). Seepärast oleks mõttetu kirjeldada tema *geograafilisest asendist, maapinnast* ja *kõigest, millest* (pro *millega*) Sinule kaart annab rohkem võimalusi tutvumiseks (K). Ma kirjeldaksin ... veel *teistest* minu kodumaa *linnadest* ja *vaatamisvääriolistest kohtadest* (t) jt.

Muid rektsooni-vigu esineb vähe: ... poleks kellelgi kahtlust Eesti looduse *ilusse* (r). Tunned huvi *mineviku järel* ja oled huvitatud *lapsepõlve suhtes* (Vn). ... mis soodustavad Sind *tutvumast* minu kodumaaga (k); ... ei erine Sinu kodumaal *leiduva tavalise veega* (K); vaatamata meie esivanemate *kangelaslikust võillusest* (trt).

Tartu töödes on eksitud eessõna *peale* (*päälle*) rektsoonis: *Peale sõja* (pro *sõda*) oli minu kodumaa väga viletsas seisukorras. *Päälle* algkooli *lõpetamise* (pro *lõpetamist*) siirdutakse keskkooli.

Mõnes töös on tarvitatud genitiivset *hulga* lause alusena: *Päälle* Pärnu on meil veel üks suurem kuurort Põhja-Eesti rannal ja *hulga* (pro *hulk*) väiksemaid mujal (T). ... on minu kodumaal *hulga* lambaid (trt).

Õige mitmes töös on tarvitatud osaaluse asemel täis-alust. Näit. Meil on aastasadu *vanad varemed* ja *muistsed linnamäed* (vlj). Loomist, *mis* Eestis on vähe järele jäänud ... (t). Kir-

jaoskamatud leidub siin vaevalt paar protsenti. Rohkem leidub kirjaoskamatud Petserimaal (t) jt.

Eksamitõis ei saa alati heaks kiita *des*-infinitiivi abil lühendatud lauseid. Kuigi ei tarvitse just absoluutselt kinni pidada samasubjektuse nõudest, mille on püstitanud kategoorilisel kujul oma „Lühikeses eesti keeleõpetuses II“ E. Muuk ja M. Tedre, ometi ei saaks päri olla lausetega nagu „Lääne poolt ida poole liikudes tõuseb maapind aeglaselt“ (Pr) või „Juhatades turiste meie vanasse linnajakku satuvad nad (s. o. turistid) vaimustusse“ (T).

Hoopis taunitav on aga alata *des*-lauselühendite järel pealauset määrõnaga *siis*: Võrreldes oma kodumaad teiste riikidega, *siis* näeme, et ... (V-M). Vaadeldes vabrikutöõndust, *siis* on määrgata... (trt).

Leidub ka vigaseid *nud*-partitsiibilisi lauselühendeid: *Rajanud kauni kodu*, tulid võõrad ja tahtsid viimast vallutada (t).

Kahes Narva töös on tarvitatud kaudse kõneviisi asemel põhja-eesti-murdelist *ma*-infinitiivi lauseis nagu: „kus näib *olema* (pro *olevat*) tööd enam“ (N) või „mis paistab meile nii lähedal *olema*“ (n); viimases töös on sääraseid („*paistab olema*“) lauseid kolm.

Mõnes Tallinna töös esineb lauseid nagu: *Teistest tähtsamatest linnadest on Tartu* (T). *Suvitustlinnadest on Pärnu* (t).

Mõned eksaminandid on ebajärjekindlad *de*- ja *i*-mitmuse tarvitamises; näit. *siinsetes vaiksetes* (pro *siinseis vaikseis*) suvituspaiugus (K).

Lõppeks peatugem ühe väga levinud keelelise nähtuse juures: *on* ja *oli* ebakohane ärajätmine verbi liitvormides ja mõnikord ka iseseisvalt. Selle pahe vastu on pikemalt sõna võtnud J. Aavik oma grammatikas („Sõnade „on“ ja „oli“ väljajätmise tõbi“).⁵ Kuigi ta läheb selle „tõve“ vastu võitlemises vahest liiga kaugele ning redutseerib *on* ja *oli* väljajätmise võimalused miinimumini, peab abi-verbi *on* väljajätmisega *olema* ometi ettevaatlik, et vältida lause vääririti-mõistmist. Nii võib *on*, *oli* ärajätmine *nud*- või *tud*-partitsiibi juurest anda verbiile kaudse kõneviisi tähenduse: ... on siit pärit mitmed tähtsad kirjanikud, kunstnikud, teadlased, riigimehed ja sportlased, kelle kuulsus *ulatanud* kaugele üle kodumaa piiride (v-m). ... kõrgeid maju, mis *ehitatud* vanal ajal (R).

Süntaksi valdkonda kuulub ka sõnade järjekord lauses. See on aga niivõrd komplitseeritud ja laiaulatuseline küsimus, et temasse süvenemine nõuaks üksikasjalist eriuurimust. Sedasama tuleb ütelda ka kirjandite leksikaalse külje kohta. Niiis jäävad siin mõlemad küsimused puudutamata.

Kui nüüd teha üldkokkuvõtteid keskkoolilõpetajate õigekeele kohta, siis pole pilt kaugeltki mitte hiilgav, kuid ka mitte lootusetu ning masendav. Jämedaid keelevigu pole eksamitõis palju. Ainult paaris kirjandis leidub erandina raskeid murdevigu (näit. nõrgaastmeline lihtminevik: *õelsin, alasid*), kuna näit. põhja-eesti-mur-

dele omast tugeva-astmelist inessiivi ei tarvita ükski õpilane. ⁶ Üldse ei saa palju kõnelda kirjandite erinevusest murdealade järgi, s. t. keskkoolilõpetajad on vabad teatavale kitsale murdealale omastest vigadest; küll aga esineb nende kõnes ja kirjas sääraseid EOS-u ja VOS-u seisukohalt vigaseid keelendeid, mida tarvitatakse laiematel murdealadel või üldse üle-eestiliselt ja mis on seega täiesti rahva-keelsed (näit. *üllesse*).

E. Nurm.

La correction grammaticale dans les examens d'entrée au deuxième cycle de l'enseignement secondaire en 1937.

Aux examens de langue estonienne organisés par tout le pays au printemps de 1937 pour l'entrée dans le deuxième cycle de l'enseignement secondaire subis par 1056 élèves sortant des écoles moyennes, on trouve, outre de simples fautes d'orthographe, de nombreuses erreurs dans la correction de la langue.

Les erreurs se sont produites bien plus fréquemment dans la déclinaison que dans la conjugaison et la comparaison. Les fautes de déclinaison ont été faites le plus souvent au partitif, surtout au pluriel, et en liaison avec ce dernier dans la formation du pluriel également; parmi les fautes de conjugaison se trouvent à la première place les fautes liées aux questions d'alternance. Les erreurs dans la dérivation des mots et leur composition par le nominatif et le génitif ne sont pas fréquentes et la plupart sont sans gravité. En syntaxe les fautes les plus nombreuses ont été commises à propos de l'objet; on a employé dans une mesure à peu près égale l'objet partiel au lieu de l'objet total et réciproquement, tandis que pour le cas de l'objet total les erreurs ont été rares. En deuxième place se trouvent les fautes d'accord, les fautes de rection apparaissent assez souvent, tandis que les autres fautes de syntaxe sont plus rares. La suppression des auxiliaires *on* et *oli* est très répandue, surtout dans les formes composées du verbe; cela peut quelquefois donner lieu à des malentendus.

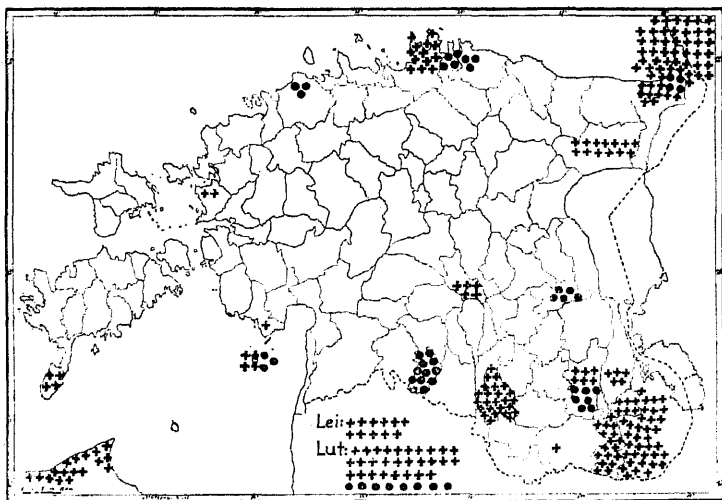
On trouve peu de fautes plus grossières dans ces épreuves d'examens. Les copies des élèves sortant de l'école moyenne sont exemptes de fautes propres à une aire dialectale étroite; mais sans doute il y apparaît telles formes erronées qui sont communes dans de plus vastes aires dialectales ou dans la langue populaire en général.

Akadeemilise Emakeele Seltsi heliarhiiv.

Akadeemilise Emakeele Seltsi murdeuurimistöö alguspäevist alates on ikka olnud päevakorral ka küsimus, kuidas murdeid talletada tulevastele põlvedele kõige tõelisemal ning täpsemal kujul. Isegi kõige peenemas foneetilisest transkriptsioonis kirja pandud murdetekst ei suuda edasi anda keelt täiesti igakülgselt. Sageli jäävad kahe silma vahele sandhinähtused, häälduse tooniline külg, olulised kvantiteedi-vaierumised ja rõhuseigid. Paber ei suuda samuti väljendada

⁶ Viies kirjandis leiduv inessiiv *rüppes* ei tule siin arvesse: kahekordne *pp* on tingitud foneetiliselt sellest, et mõnes murdes käändub see sõna: *rüpe*, om. *rüppe* (kahes kirjandis on ka elatiiv *rüppest*).

häälikute kvaliteedi delikaatseid nüansse. Sellepärast on juba 1922. aastast alates võetud murrete registreerimisel ning säilitamisel arvesse aparatuure, mis tähendavad üles ka need häälduse peensused, mida kirjutamine ei võimalda märkida. Tolleaegse tehnikarengu juures võisid päevakorraile tulla üksnes nn. kõnemasinad: parlograafid ja fonograafid. Mõlemad aparatuurid on tegelikult sama põhimõtte järgi ehitatud: vahasegu-rullile võetakse heli glüüfidenä künidaja ehk rekorderi abil. Maad mööda laiali saadetud murdeuurijad on seni vamiſtanud 252 rulli fonogramme, mis Ak. Emakeele Selts koos muu arhiiviamestikuga on deponeerinud Eesti Keele Arhiivi. Murdealade järgi on rullid järgmised: V a i v a r a 10 rulli (kogunud J. Arike 1929 ja 1930), I i s a k u — 13 (J. Arike 1925 ja 1926), K u u s a l u — 13 (L. Pärt 1925 ja 1926), R i d a l a — 2 (O. Kukkur 1929), J ä m a j a — 4 (Ks. Kurgvel

Akad. Emakeele Seltsi heliarhiivi murdealaline jagunemine.
+ tähendab fonogrammi, • — heliplaati.

1923), K i h n u — 4 (A. Kask 1926), T õ s t a m a a — 1 (H. Seppik 1927), K o l g a - J a a n i — 5 (A. Annist 1922), S a n g a s t e — 25 (E. Päss 1924 ja 1925), P õ l v a — 6 (H. Jänes 1924 ja 1925), R õ u g e — 1 (H. Jänes 1924), V a s t s e l i i n a — 23 (O. Parmas 1922, 1924 ja 1926), R ä p i n a — 5 (O. Parmas 1922; V. Raud 1937), S e t u — 35 (O. Loorits ja O. Parmas 1922; O. Parmas 1924; A. Kask 1926; A. Raun 1937), L e i v u — 11 (P. Voolaine 1926), L u t s i — 28 (P. Voolaine 1925 ja 1926). Peale selle on 4 eestikeelset rulli, mille päritolu ei ole täiesti kindel. Fonogrammide kogus on ka 45 ingerikeelse kõnega (kogunud A. Angerja 1923?; J. Mägiste 1923 ja 1933; J. Mägiste ja P. Ariste 1935). Prof. L. Kettunen on teinud liivi keelest 17 rulli.

Fonograafirullile saab keelt võtta küll enam-vähem võltsimatul kujul, kuid pehme rull jääb siiski ainult hädaabinõuks, mille peales-

andeks on keele kirjapanemise hõlbustamine. Murdetekst on siis ehtne, kui ta on nõnda kirja pandud, nagu keelejuht on jutustanud. Sageli on peaaegu võimatu kõnelejale kirjutamisega järele jõuda. Kui aga palutakse, et kõneleja räägiks pikkamisi, või lastakse tal korraga sama kohta mitu korda, muutub kõnelemine dikteerivaks. Kõigepealt kannatab õige rahvapärane stiil ja sõnajärg, aga häälduslikki külg võib dikteerimisel olla tunduvalt teine kui vabal kõnelemisel. Kui on raske voolavat kõnet otseteed paberile panna, on fonograaf suureks abimeheks. Rullile võetud kõnet võib hiljem mitu korda uuesti läbi kuulata ja sõna-sõnalt ning häälik-häälikult paberile märkida. Ak. Emakeele Seltsi rullidekogu on tekkinudki just sellest vajadusest lähtudes. Murdeuurijad on rullidel olevad murdenäited transkribeerinud võimalikult kohe pärast fonograafimist. Nõnda siis on olemasolevail rullidel peamiselt kontroll- ja täiendusmaterjali tähtsus. — Vaharull ei ole sellepärast täiesti ideaalne kõnesäilitaja, et aine, millest ta on tehtud, on väga tundlik temperatuuri kõikumiste vastu. Peale selle rullid kuluvad liiga kiiresti; juba mõnekordse läbimängimise järele kaovad mitmed nüansid ja hiljem võib glüüfide sisust ainult siis aru saada, kui varem transkribeeritud tekst on silmade ees. Fonograafirullil on veel see puudus, et temale võetud kõne on üldse mannetu. Kui murdejuhul on hääli nõrk, nagu enamasti ongi puhast murret rääkivail vanakestel, peab katsealune asetatama otse suudpidi vastuvõtutoru ette või laskma tal karjuda üle jõu. Need asjaolud mõjuvad õigele hääldusele halvendavalt. Kui katsealune on lausa aparaadiga ühenduses, ta muutub tahtmata närviliseks ning esitatu võib deformeeruda suurelgi määral.

Kui Tallinnas Riigi Ringhääling muretsets enesele moodsad plaadistusaparatuurid, tekkis Ak. Emakeele Seltsis päevakorrale küsimus, kas ei oleks võimalik teha heliplaate murretestki. Heliplaat on aineldasa vastupidavam kui fonograafirull ning mikrofoni ees esinemine deformeerib esitatut palju vähem kui fonograafitorusse kõnelemine. Kõige tähtsam on aga see asjaolu, et plaadi glüüfidelt reprodutseerub ülesvõetu palju tugevamalt, selgemalt ja normaalsemalt kui rullilt.

Riigi Ringhäälingu dir. F. Olbrei lahkelt vastutulekul on Ak. Emakeele Selts 1938. aasta jooksul valmistanud 49 heliplaati. Suurem osa plaate on suureformaadilised prestoplaadid. Peale selle on mõningaid klaasplaate. Heliplaadid on järgmistest kohtadest: Vaivara, Kutru k. (4 plaati); Haljala, Aaspere v., Võipere k. (3 plaati); Kadrina, Palmse v., Võhma k. (4 plaati); Keila, Väana v., Vaila k. (3 plaati); Kihnu, Lina k. (3 plaati); Tartu-Maarja, Vorbuse (5 plaati); Karksi, Karksi v. (kahelt keelejuhilt kokku 12 plaati); Põlva, Koiola v., Adiste k. (7 plaati); Lutsi, Põlva v., Jaani k. (8 plaati). Sisult on plaatidel kõige enam mitmesuguseid jutustisi (muinasjutte, muistendeid, naljandeid), ajalooliste sündmuste kirjeldusi ja juhtumusi keelejuhtide eneste elust. Vähesel arvul on ka luulet niihästi retsiteeritult kui lauldult.

Seltsi Murdetoimkond on murdeuurijatele teinud ülesandeks leida kohaseid keelejuhte ka nendest kihelkondadest, kust veel ei ole heliplaate. On loota, et lähemal ajal võibki jätkata senist tööd ja et mõne aasta jooksul on tallele saadud elavaid näiteid kõigist murrettest. Selle tööga tuleb aga kiirustada, sest mitmel väga tähtsal murdealal pole enam kerge leida küllalt kõbusaid puhast murret kõnelevaid isikuid. Praegustestki plaatidest kuuluvad Vaivara Kutru küla ja Lutsi omad keeleliste harulduste hulka.

Peale murdekeelelega plaatide oleks tingimata vajaline, et Ak. Emakeele Seltsi ja Eesti Keele Arhiivi plaadiarhiivis säilitataks ka nende isikute elav kõne, kes on avaldanud mõju eesti ühiskeele arengule. Mõeldud on tähtsamad keelemehed, avalikud tegelased, oraaforid, näitlejad jne.

A.

Põimik haruldasi koiva (leivu) murdesõnu.

AES-i ülesandel koostanud V. Niilus.

Põimiku koostamiseks on kasutatud AES-i koiva murde käsikirjalist sedelsõnastikku, mis sisaldab materjale neljalt kogujalt: Heikki Ojansuult (lühend. HO), Paulopriit Voolaine'lt (lüh. PV), Paul Ariste'lt (lüh. PA) ja põimiku koostajalt.

Transkriptsiooni ühtlustamise otstarbel on silbi algul järjekindlalt *ǰ* asemel kirjutatud *j* (näit. *ja* pro *ǰa*), kuna diftongides on lõppkomponendil ära jäetud diftongikaar (näit.: *ai*, *au* pro *aǰ*, *auǰ*). Keskvokaali *õ* märgiks on igal pool *e*. Sõnalõpulist laringaalklusiili on tähistatud alati *ʔ*-märgiga H. Ojansuu *ʔ*-märgi ja P. Voolaine *ʔ*-märgi asemel.

Põimikusse on võetud seni tundmata või vähe tuntud või tähenduse seisukohalt erilist huvi pakkuvaid tüvi- kui ka liitsõnu. Ainuüksi tuluslikult huvitavad sõnad ja ilmsed läti laenud on välja jäetud.

aal: *āl*, g. *-i* 'soend, libahunt': *s^uõeāl*.

aaveldama: *ävældama* 'naljatama, hullama': *ävældade lätššiga* 'hullad lastega'.

aeg: *aig*, g. *ājā* 'ilm': *ā aig, kül̄m_aig* 'hea ilm, kül̄m ilm'.

aelema: *äeļema* 'taga ajama': *mišššīnā äeļede miñū pⁱerra* 'mis sa ajad mind taga'.

aerus: *airu|s*, g. *-zē* 'puu, mis tuuleveski tiibu kinni peab' (PV).

halgema: *aigema* 'valutama': *āmbāʔ načkāzē aigema* 'hambad hakkavad valutama'.

alk: *alk*, g. *ālgā* 'mgi taim': *alk_ain* 'lõikhein?'.

apat: *appā|t*, g. *-di* 'suur söödik'.

arm: *ařm*, g. *āřmū* 'lein, kaastunne': *armu_reiva* (?) 'leinarõivad' (PV); vt. veel sõna all *vālīma*.

armas: *ařmaš* 'kahju': *tūš_om ařmaš naist un lāst* 'tal on kahju naisest ja lapsest'.

asitsema: *azitsema* 'mänguasjadega mängima': *latse(?)*
azitseze (PV).

eeliuhka: *iloñkade* 'viltu, kaldu' : *sàibã?* "omèvã?"
iloñkade 'teibad on kaldu'.

indama: *iñdama* 'iniseama': *l'eãm iñdas* 'lehm iniseb'.

(h)irsumine: *irzmi|ñ*, g. -dze 'hirnumine'.

jalg: *daļg*, g. *dāla* 'iga': *nüõritsen dālān* 'noores eas'.

jooksik: *d'üõžik*, g. -gu 'loom roomajate liigist': *šõu?*
un šizālīgü kutsuttaze d'üõžikkist 'siud ja sisalikud nime-
tatakse j o o k s i k u t e k s'.

kaltsimaa: *kaidžimā* 'karjamaa': *kai,džimā* *kai,dzadē*
'karjamaal hoiad karja'.

kard: *kařd*, g. *kārā* 'õeld. vihma kohta, mis külma ilma
tõttu jäätub kohe peale sadamist'.

kaske: *kaške*, g. id. 'rohutirts' (PV) ja *kaške*, g. *kaške* id.

kiilama: *keilama* 'piiluma' (PV).

kinni: *kiñi?* 'kokku, ära': *bruñtš sàiijē viřdzāga kiñi?*
'seelik sai virtsaga k o k k u'; "om kütmin kiñi?" *añj* 'on vaja
ahi ära kütta'.

kirmitlemine: *ķirmitēmi|ñ*, g. -dze 'ühest kohast teise
aelemine, õeld. eriti siis, kui noormehed küla mööda ringi
hulguvad'.

klugavāits: *kloūgavāi|tš*, -dze 'kohitsemisnuga'.

kord: *keřd* 'aeg jne.': *kūlmā keřrāga* 'külma aegu';
jēzā keřd 'Meie-Isa palve'.

kubel: *kupl*, g. *kublā* 'kae'; *šil'mākupl* 'silmakae'.

kālkuma: *kālkuma* 'kiunuma': *peni kāk un ul* 'koer
kiunub ja ulub' (PV).

kāāndlema: *kāāndlemā* 'innas olema': *l'eãm kāāndles*
ārgīga 'lehm tahab pulli saada'.

laudik: *lāūdi|k*, g. -gu 'mgi kõrreliste liiki umbrohi'.

liig: *lēig* (-lēig) 'era-, sohi-': *veř lūtē lēijā inēmizde*
'võtab ühe eraisiku'; *lēigū nāne* 'sohinaine'.

lonts: *lon|tš*, g. -dži 'veelomp, loik'.

lōikama: *lēikkama* 'ägedalt häälitsema, hambaid näi-
tama': *rüārāk lēikkas* 'rukkirääk häälitseb'; *nijikas āmbit*
vāle (= 'näitab hambaid').

lõngatus: *lõngattu*š, -ze 'vedel toit': *lõngatus* "om v'etèl puṭR 'lõngatus on vedel piimasupp'.

läilmisi: *läilmizi* 'raskesti' *f'eṛkāmīn* "om *läilmizi* *eṇgāmīn* 'tehkamine on raskesti hingamine'.

matsuma: *maṭsuma* 'tuhas ummistuma, tuha alla lämbuma'.

näretama: *närettämä* 'mäletsema'; *puas* *närettūs* 'puhas näretus' — hurjutav sõimusõna.

peebitus: *peebittu*z, -ze 'hallitus'.

peo: *piū*, g. -id. 'õobik?'; *pi'vu*, pl. part. *pihve* 'vint' (HO).

piirduma: *piirduma* 'maha pudenema': *pū kūr piirdu vältä* (PV).

pint: *piñt*, g. *piñdi* 'mgi kokkumuljutud asi': *ta* "om *piñdin* 'see on kokku muljutud, puntras'.

piperduma: *piperduma* 'määrduma'.

prätsi: *prädži* 'puuk (putukas)' (PV).

punn: *puñ*, g. *puñni* 'tael': *puije puñ* 'puutael'.

päätamine: *pättāmīn*, g. -dze 'vanasti pulmas saajameestele anti kindad ja köideti vöö vööle, see oli päätamine'.

? **püssikresljasekesed:** *püššükreslã dzekse?* 'taimed, mida kasutatakse solkmerohuks'.

? **raukap:** *raukkap* (<*rautkabi) 'hobuse kabjaraud' (PV); *rautsap tsaga raukkabi* (HO).

? **raukja:** *raukja* (<*rautkãp, vrd. Har *rautkãzi*) 'kosi-laste saatja pulmas' (PV).

ravastama: *ravastama* 'rabama, krampi tõmbuma': *kurđã ravastet* 'kurja rabatud; kramp' (PA).

ristihing: *rišt'eṇg*, g. -eṇgē 'ristiinimene'.

rõnklema: *reñkḷema* 'vingerdama, ringutama, siplema'.

rästik: *rästik*, g. -gu 'niinekoor': *rästikkūr* 'niinekoor, millest viiskusid punutakse'.

rätsas: *rädzas* 'näru (sõimamisel kasutatav sõna)'.

rääkima: *rãkmã* 'karjuma': *tū rãk eñde* 'ta karjub ainult'.

seadima: *sãd'mã* 'tegema, valmistama': *sãd vikaṭtit* 'teeb vikatit'; *sãd* *ḷouwakstē* 'teeb luuakest'; *rãd sãettas* 'raha valmistatakse'.

? **seljahuma**: *šellä_uma* 'suutma, jõudma' (haruld.)

sigehuma: *šigè_ümä* 'viletsasti kasvama': *poü "om šigè_ünü ün v'ettünü* 'puu on viletsasti kasvanud (vesises paigas) ja vettinud'.

sunnik: *süni|k*, g. *gu* 'karistus, nuhtlus': *räüze_am dümäla sünik* 'rahe on jumala karistus'.

sääsik: *sāžik*, g. *-gu* 'mgi taim, tarna moodi, kasvab pehmes, niiskes maas, sageli jõe ääres'.

talahuma: *tälä_uma* 'nätskuma': *tälä_unu läib* 'nätskeks jäänud leib'.

tammits: *taṁmi|ts*, *-dza* 'kodar rattal või reel'.

tekitama: *teḳiṯṯama* 'peitma': *k"öjè "oḷḷew fiḳiṯṯanu* 'kuhu olevat peitnud'.

tsakur: *tsäkur*, g. *-i* 'katusehari': *tuijḷè? tsäkuri_bälè* 'tohud katusebarja peale'.

tsubuu: *tsubou* (vrd. Wied. *tšöhō*, *tšöoh*) 'nii hõigatud vanasti härgadega kundes, kui soovitud härgi ergutada'.

tubar: *tüpär*, g. *-i* 'pabul': *lämba tüpäriksè* 'lamba sõnnikupabulad'.

turbahuma: *tuṛba_uma* 'vihastuma': *tuṛba_unu "om neikku viānu* 'turbunud on nagu vihastunud'.

ulig: *ülig*, g. *-u* 'kitsetall'.

hulk: *u|k*, g. *-ga* 'pesakond, tegu, kogu, jagu' *tü kaṯš ulkka "om sādnu naid läṯši, ta jēmīs* 'too kaks pesakonda (tegu) on teinud neid lapsi, see emis'.

? **vae**: *vae?* 'vanker' (PV).

vaga: *vägä* 'õige, tõsi': *ta keik eij_oḷḷew vögä* 'see kõik ei olevat tõsi'.

vahr: *vaḥr*, g. *vāru* 'kõis vehmri ühendamiseks reega' (vananenud).

vale: *välè*, g. *välḷè* 'verivorst': *va_namè vällit* 'teeme vorste' (HO).

valima: *välima* 'valitsema (tundmusi)': *ei dēüwa vālida aṛmu* 'ei suuda tagasi hoida kaastundmust'.

vasta: *vašta* (~*vāšta*) 'kui (komparatiivne)' *vašta miññü vānḷèb* 'vanem kui mina'.

vatlane: *vaṯla|ñ*, (vrd. Wd. *vatvalane*), g. *-dzè* 'mgi lind': *vaṯlañ "om tširk, kes rüān laul: vaṯ_vāṯ* (PV).

vägi: *vägi*, g. *vde* 'toit, toitaine': *soüve šūdäs jenäbä peimaväkkè* 'suvel süüakse rohkem piimatoitu'; *šūdäs liäväkkè* 'süüakse lihatoitu'.

vältsama: *vältsama* 'kestma, vältama'.

õhu: "ou'õhuke, unustaja': *mul'am* "ou på 'mul on õhuke, s. t. unustaja pea'.

ärk: *ärk*, g. *ärgä* 'puutäi' (PV).

Raamatute ülevaade.

Mordwinische Volksdichtung. Gesammelt von H. Paasonen. Herausgegeben und übersetzt von Paavo Ravila. I. Band. Helsinki 1938, Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LXXVII. XXVI + 509 lk.

Soome fennougristide suure algatus- ning teovõime ja avarate materiaalse võimaluste tõestuseks on Soome-ugri Seltsi viimaseaegse muu rikkaliku kirjastustoodangu seas kõnesolevigi mahukas mordva rahvalaulude köide. Pääle Soome-ugri Seltsi asutamist (a. 1883) asus eriti O. Donneri algatusel ja kuulsa M. A. Castréni eeskujust õhutuina mitu andekat soome noort teadlast Kesk- ja Ida-Venemaa soome-ugrilaste keelelis-folkloristliku pärandi päästmistööle. Aastatepikkuste ennastsalgavate, pingutusrohketee uurimisretkede tulemuseks olid hindamatult väärtuslikud suured aineskogud, mis jäid neist XIX saj. lõpul ja käesoleva saj. alguskümnendil sooritatud matkadest järele päämiselt SUS-i, osalt uurijate eneste kätte avaldamiseks vabamat aega ja soodsamaid majanduslikke võimalusi ootama. Aineistike kogujad ise said oma eluajal mahti ainult väikese mürdosa oma töövõiljast avaldada. Nüüd, kus see suurrkogujate-põlv enamuses (H. Paasonen, K. F. Karjalainen, Y. Wichmann) on mulda varisenud ja värske samalaadilise materjali hankimine Venemaa piiride suletuse tõttu on kaua aega olnud takistatud, elav soome fennougristide pere on õieti mõistnud oma kohustust selle korvamatu aineistiku publitseerimistöö vastu ja Soome riik ning seltskond oma ohtu majandusliku toetusega on õieti hinnanud nende materjalide väärtust Soome kui soome-ugri uurimistööd juhtiva maa rahvuskultuuri aluste seisukohalt. Kadunud uurija-riigimees E. N. Setälä oma autoriteediga ja tegevusega on kahtlemata palju kaasa aidanud soome-ugrilise uurimistöö tähtsuse sõõvitamisel oma riigi juhtkonnaga ja laiade hulkade teadvusse. Kuid kõnealuse suure publikatsioonitegevuse (tekstikogud, sõnaraamatud) algatamisel ja juhtimisel on innukaimaks eestvõitlejaks kahtlemata olnud A. Kannisto, Seltsi kauaaegne sekretär ja praegune esimees, ainuke veel elus olev omaaegsete suurrkogujate rühma liige, teenekas vogulite uurija. Tema teab, milliseid pingutusi on nõudnud nende aineistike paberilepanek, ja koos oma abilistega on sellest õieti järeldanud, et neil ei või enam lasta koltuda laualaekais. Tänu selle teadlikkuse tõusule SUS-i ringkonnis on viimasel ajal meid lähimast huvitavalt läänemere-sm. keeltegi alalt võinud päevavalgust näha hulk selle ala viljakaima koguja L. Kettuse talletatud materjale (vadja ja vepsa tekstid, eriti liivi sõnaraamat, vt. allpool). Samale asjaolule võlgneb tänu see suur kesk- ja ida-soomeugrilaste keeleainestiku publitseerimiskava, mis osalt juba ongi teostunud, enamikus aga lähimas tulevikus teostub ja millest ühe osa moodustab ka kõnesolev väljaanne. See

suurejooneline publitseerimistegevus ei vääri tähelepanu mitte ainult kui soome-ugri keelelis-etnoloogilise uurimistöö avardamine uute, seni ligipääsematute ainekite üllitamise teel, vaid sel on suur tähtsus olnud ja on tulevikuski praeguse, publitseerimistööle rakendunud keeleteadlaste-põlve (Y. H. Toivonen, T. E. Uotila, P. Ravila jm. nooremad) kasvatamisel ja üksikuil uurijail eri keeltesse põhjalikuma süvenemise võimaldamisel, mis soome-ugri keeleteaduse tasemele Soomes pole jätnud ega jäta lähemas tulevikuski oma hääd mõju avaldamata. Eestis sellega võrreldes annab selle teadlasi kasvatava teguri puudumine end kahetsetavalt tunda.

Kõnesoleva Ravila toimetatud köite juurde tagasi tulles mainitagu kõigepäält, et see on tervelt pühendatud ersa-mordvalaste ballaadidele. Paasose kogutud mordva-ainestike hiiglaulatusest saame pildi, kui kuuleme (lk. XXI), et sellest saab kokku neli köidet (kolm köidet ersa ballaade, pulma- ja lüürilisi laule, ohvrilpalveid, loitsusid ning muinasjutte ja üks köide mokša folkloori), millele lisandub veel kaks köidet mordvalaste endi poolt Paasosele resp. SUS-ile kogutud tekste. Kõigele sellele lisaks tuleb veel teoksilolev P. mordva sõnaraamat. P. mordva keeleainestiku avaldamise eeltöiks on 1935. a-st päälle Turu Ülikooli juures SUS-i ja Turu seltskonna toetusel töötanud instituut (alaliseks koosseisuks päälle juhataja prof. Ravila veel 2—3 viimase õpilast). Selle instituudi töö tulemuseks ongi R. teostusel valminud käesolev köide, mille saksakeelsete tõlgete valmistamisel ja korrekтуuri lugemisel on veel toimetajat abistanud mainitud ülikooli saksa k. lektor dr. E. Kunze.

Köite sissejuhatuses antakse P. lühike elulugu ja tema mordvalaste juurde Venemaa kaheksas kubermangus a-il 1889—90, 1898—99 ja 1901 sooritatud uurimisreisude ning nende tulemuste ülevaade. Selle ülevaate täienduseks on (lk. XI) lisatud nende matkade kaart ja (lk. XVII) fotostaatkoopia P. üllatavalt puhta käsikirja näitena. Edasi saame teateid P. käsikirjade saatuses kuni praeguste trükkalvustustööde alguseni ja viimaks (lk. XXI—XXIV) väljaandmistehnika (leppemärkide jm.) ülevaate. P. käsikiri on avaldatud, nagu oodatagi, mintmaalsete kohendustega (teatavaid suurte algustähtede asendamisi väikeste tähtedega, autori käsikirjaparanduste esitamine parandatud sõna järel sulgudes jm. vähemat). Toimetaja ja ta abiliste vaevarikas töö on seisnud eriti tekstide saksakeelse tõlke valmistamises, sest P-lt pole jäänud nende tõlget. Selle juures on kasutatud koguja poolt käsikirjale tehtud märkmeid (need on antud alamärkustena) ning tihti ka tema käsikirjalise mrd. sõnaraamatu (samuti alamärkustes esitatud) andmeid jm. Toimetaja, kes praeguses soome teadlastepõlves on alnuke mrd. elava keelega tutvunu (oli uurimisreisul a. 1929 Venemaal) on P. käsikirja väljaandjana kahtlemata n. õ. kutsutud ja säetud, kompetentne uurija ja iga mrd. keelt mingil määral tundev teose kasutaja peab tõlke õnnestumisele andma oma tunnustuse. Raskusi on olnud mrd. rahvaluulekeeles väga sagedate deminutiivide tõlkimisega, kuna neil tavalisimalt pole vastet saksa keeles. Seepärast ongi, väheste eranditega, saksakeelses tõlkes tarvitatud selle vastet ilma deminutiivsufiksita (näit. lk. 172, 9. rida *toh onnet* = sinu uneke = 'dein Traum') ja alamärkuses lühendiga „Dem.“ on märgitud vastava mrd. sõna deminutiivsus. Kahetsetavalt on see märkus „Dem.“ siiski mõnikord ära jäänud, näit. lk. 169 4. r. *kušt'ima pēhes* 'vor die Treppe' (vrd. lk. 177 15. r. *kušt'ima pēs id. -pēs* ilma sufiksita), 175 9. r. *jōžineženze* 'an sich' (-*he*-suf.), 176 10. r. *kasomēde* (vrd. lk. 181 9. r. *he*-sufikista *kasmodo*) jm. Tõlke sisulist täpsust on üldiselt suure hoolega silmas peetud, kuid sõnastõlgimise täpsusest on saksakeelse teksti loetavuse huvides ilmselt sageli tulnud

maha kaubelda, mis eriti arusaadav on seetõttu, et siin on tegu luule edasiandmisega põhiliselt erilaadses võõrkeeles. Näit. lk. 9 4. r. on tõlgitud *bratci tih i rodnojt* 'Ihr lieben Brüder' (allakirj. hõrendus), mis sõna-sõnalt vist küll pigemini tähendab 'lihased vennad' (vrd. vn. *podnoži*), kuid sisulisest seisukohast on õigustatud; sõna *pol'na* on üldiselt tõlgitud (vt. näit. lk. 26 9. r. jm.) 'Wiese', vrd. Paasose l Mordw. Chrest 'waldwiese, lichtung'; lk. 320 7. r. *il'ak rozu-rda... šupa-uh* tõlgitakse '(aber) k r ä n k e nicht... den Reichen', mille mõte on arvatavasti teine, sest verb võib olla vn. laen (vrd. *разорать*); lk. 364 13. r. *b'efomiezet* tõlgitakse 'an dein Herz', mis selle laensõna vn. originaali tähendust arvestades on umbkaudne; lk. 464 3. r. *uk, l'el'ihem, mon i mefan al'ihem* 'Mein Bruder, mein Teurer sage ich' (allakirj. hõrendus), kuna sõnasõnalisem oleks 'mu meheke; mu vanem vennake', jne. Seda laadi väheolulised ebatäpsused on harilikult ilmsesti tahtlikud, tõkestiili huvides süündinud, ja nende pärast ei saa toimetajale teha etteheiteid, kuigi nad mõnevõrra vähendavad väljaande kui keeleteadusliku dokumendi väärtust. Trükkivigu (nagu näit. lk. 46 4. r. tõlge 'Najko Zog sich... an' pro 'zog sich... an', 66 6. r. tõlkes 'auf eine langen Weg' pro 'auf einen...', 276 2. r. tõlkes 'Hemdsärmel' pro 'Hemdsärmel') puutub selles tekstikogus silma väga harva. Kokkuvõtteks on põhjust tõsiselt rõõmustuda, et suuruurija Paasose pärand tehakse järeлмаailmale kättesaadavaks nii hoolika, suure kadunu mälestust väärikalt hindava väljaannete-sarjaga, mille esiknäidet meil kõnealuses köites on võimalus tervitada. See, samuti nagu loodetavasti peatselt järgnevad Paasose mrd. ainestiku köited kahtlemata kujunevad raudvaraks soome-ugri keelte ja folklooriga tegelevaile ning tänu-saamisallikaks nende väljaandmise mõtte algatajaile ning teostajaile.

J. Mg.

Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung von Lauri Kettunen. Helsinki 1938. Suomalais-ugrilainen Seura. (Lexica Societatis Fenno-ugricae V, 4°, LXXII + 648 lk., hind 400 Smk.)

See käesoleval sügisel ilmunud leksikograafiline suurteos on oma ulatuselt kui ka sisult üks kõige põhjanevamaid, mis pika aja jooksul läänemere sm. keelte uurimise alal on trükkivalgust näinud. Kui eesti lähimat sugukeelt, liivi keelt, esitav teos see ühtlasi lugematul kordadel puudutab eesti k. (häälikuloolisi, morfoloogilisi, eriti aga sõnavaralisi) probleeme ja tema sünnilugugi on ligidalt seoses Eestiga ning meie keeleteaduse teatava perioodiga. Niisiis tutvustav sõnavõtt selle sõnaraamatu puhul eesti keeleteaduslikus ajakirjas on enam kui endastmõistetav. Vabandatagu ainult, et järgnevas kõne alla tulevale tööle meie ajakirja ruumiloludest tingitult saadakse pühendada vaid põgusaid, tema mahule ja kaalule vaevalt vastavaid tutvustusmärkmeid.

Suure liivi sõnaraamatu saamisluгу ulatub ajas tagasi vähemalt 20 aastat, sest selle autor on lv. ainestike kogumisega algust teinud juba a. 1917 Helsingis. Ent otsustava tähtsusega töö edenemisele olid a-d 1920—1925, millal autor Tartu ülikooli professorina teostas liivi rannikul süstemaatilist kogumist, koostas esialgse liivi-eesti sõnaraamatu käsikirja (seda on masinal kirjutatuna ms. allakirjutanal autori lähkel loal olnud võimalust korduvalt tsiteerida ja oma loenguis kasutada) ning avaldas meie ülikooli Toimetistes foneetilise sissejuhatusega varustatud lv. tekstidekogu „Untersuchung über die livische Sprache“ (a. 1925). Aastast 1928 pääle on autor Soome-ugri Seltsi ülesandel, osalt abijõude kasutades, töötanud oma sõnaraamatu liivi-saksakeelseks ümberredigeerimise, (eriti selle fraseoloogilise külje) täiendamise ning trükkitoime-

tamise alal. Nüüd on selle vaevarikka, pika töö tulemused paksu, SUS-i poolt väärkalt väljaantud köitena obligatoorselt igaihe laual, kes soome-ugri keeltega tegeleb, ja jäävad tulevailegi uurijapõlvedele kahtlemata roosteavaks raudvaraks.

Sõnaraamatu sisuks on: sissejuhatus (lk. VII—XV märkmeid liivlaste ajaloost, nimetusist, elukohtadest, arvust [800—1000 lv. keele kõnelejat praegul], liivikeelse kirjanduse pääteoseist, eesti-lv. suhteist, ülevaade lv. keele uurimisloost, sõnaraamatu tekkeloost, tööabilisist), lühendid (lk. XVI—XVII), grammatiline sissejuhatus (transkriptsioon lk. XVIII—XIX, intonatsioon XX—XXII, lv. keele karakteristikud häälikulised jooned — vokalismsis XXII—XXX, konsonantismis XXX—XXXVIII, vormiõpetust — deklinatsiooni alalt käändelõpud, käänamisnäiteid, pronoonimid lk. XXXVIII—LIX, verbi alalt pööramisnäiteid, ajad ja kõneviisid, infiniitsed verbivormid LX—LXXI), alfabeedi järjekord (lk. LXXII), liivi-saksa sõnaraamat (lk. 1—517; selle fraseoloogilises osas on vahetevahel märgata eestikeelseid, harvemini ka soomekeelseid asiseletusi), saksakeelsete sõnade indeks (lk. 518—600), sõnaraamatu etimoloogilisis märkmeis esitatud mitte-liivikeelsete sõnade loetelu (läti sõnad lk. 601—616, saksa — päämiselt kesk-alamsaksa — sõnad lk. 616—619, vene s. lk. 619, eesti s. lk. 619—635, soome s. lk. 635—648). Sellest sisuloendusestki juba nähtub, et meil siin pole tegu ainult sõnaraamatuga. Viimase eel käib lk. XX—XXXVIII konspektiivne liivi häälikutelugu — kokkuvõtte autori vastavast suuremast käsikirjast, mille esitamist loenguna on pääjoontes samal kujul (kuigi üksikasjalisemal) kuulnud hulk Tartu ja Helsingi ülik. sugukeelte-õppijaid viimase ligi paarikümne a. jooksul. See ülevaade, mis osalt muidugi on kasutanud, nagu autor tunnistabki, varasemate uurijate (eriti Thomseni Beröring-teose ja Setälä' ÄH) töötulemusi, on soojalt tervitatav lv. häälikutaloo esimese trükitud kokkuvõttena. Hulga häälikuloomi lisa-seletusi sisaldab pääle selle käesoleva teose morfoloogiline osa (lk. XXXVIII jj.), lõppeks on aga ka sõnaraamatus lugematuil kordadel erandlikult arenenud sõnade käsitlemise puhul tehtud häälikuloomi märkusi (vt. näit. *jūš*, *jūš's*, *jōš* all *rs* > *ss* muutusest, jne.), mis häälikuloo-ülevaate konspektiivsust suuresti täiendavad. Märgitagu, et K. siingi, nagu kõigis oma viimase ligi paari aastakümne jooksul avaldatud artiklreis ja teoseis, lähtub lv. (resp. võimalikust algsoomegi) *algsest astmevaheldusetusest* (vt. lk. XXXI—XXXIII, § 39, lv. *mā'G*, pl. *māgūD* 'die berge' jne.), mille tõttu küll näit. astmevahelduse jaatajate poolt lihtsalt astmevahelduse rudimentidena seletatavate teatavate partitiivide tõlgitsemine (lk. XLIV § 61 *ka'liā* jm., lk. XLVI—XLVII § 63 *si'mi* 'augen' jm.) õige keeruliseks kujuneb. Lihtsam on juba lv. seisukohalt lähtuda *vokaalharmonia* eitamisest algsoomes (vt. lk. XXV, § 27 *ārga* 'ochse' jm.), kuid ilmselt arvestades osa läänemere-sm. keelte vasturääkimisi selles küsimuses autor pole siin päris kate-gooriline, niisamuti nagu ta seda pole ka, kui ma teda õieti olen mõistnud, algsm. astmevahelduse eitamisel („Vom standpunkt des livischen und wepsischen [minu harvendus; J. Mg.] aus braucht man auch im urfi. keine „schwache stufe“ vorauszusetzen, aber nur „schwächung der kulise“ z. b. im finnischen“, lk. XXXII). Et veel mainida kolmandana üht liivi keele iseloomustavat nähtust, nimetatagu sinkohal lv. *geminatsioon* (*je'adā* 'vor' jm., lk. XXXI, § 38), mille suhtes küll autoriga ühel arvamisel olles tuleb asuda seisukohale, et see algsoomesse tagasi ei või ulatuda. Silma torkab eespool mainitud *Untersuchung-teosega* võrreldes siin sõnaraamatus liivi *intonatsioonide* käsitletu (lk. XX—XXII, §§ 11—15), milleks teataval määral vist tõuget on andnud selle küsimuse terav kergitamine mag. Posti poolt (Vir.

1936, lk. 314—326, 1937, lk. 189—200, vrd. Kettunen ms. Vir. 1937, lk. 313—317). Kettunen ei ole selle nähtuse tähistamiseks vajaliseks pidanud tarvitusele võtta eri transkriptsioonimärke (nagu soovitab Posti). Leksikaalses teoses nagu kõnesolev ja transkriptsiooni suhtes vähem nõudlike liivi k. kohta käivate uurimuste suhtes tundub see seisukoht küll olevat õige. Teisiti võiks olla ehk lv. foneetika ja vahest ka karvapääselt täpsust vajavate lv. häälikuloo üksikküsimuste (näit. katke) kohta käivais eriuurimisis.

Lv. transkriptsiooni puhul tähendatagu veel, et K., nagu vareminkinigi, märgib lvi õ-häälikut *g*-ga (*vērāz* 'fremd' jm., lk. XXIV, § 21). Alla-kirjutanu on seda kuulnud veidi kõrgemana kui eesti õ-häälik (kui e. *vērās*, siis ehk lv. *vērāz*; *i*-ga ei julgeks seda siiski märkida, nagu soovitas Setälä FUF XXII 176). Ka lvi *q* märkimise (näit *vq'l* 'war'), puhul võiks ehk tekkida kahtlusi Mag. Aristega hr. K. Stalte' hääldamist kuulatelles vähemalt tulime arvamusele, et selle labiaal-konsonantide järel esineva hääliku märgiks võlks olla *q* (*vq'l*).¹ Kuid mõõnan, et selle tähe tarvitamine lv. transkriptsioonis poleks mugav, kuna sääl on kodunenud sellele lähedane *q*.

Käsiteldav teos on aga esmajoones ikkagi sõnaraamat, seepärast vaadeldagu seda mõne sõnaga kui niisugust. Me saame siin õige täieliku ülevaate lv. kunagisest, praegusele liivlaste põlvele juba võbrast või ainult vaevu mäletatavast kui ka nüüdsest sõnavarast. Pääle autori ja ta abiliste poolt aastate jooksul kogutud ainekstu sisaldab sõnastik Sjögren-Wiedemanni materjalid (Kuramaa liivlaste keele kohta käivad andmed ümbertranskribeerituina, „surnud“ Salatsi murde ainekstu nii, nagu see on antud Sj.-W. sõnaraamatus ja tekstides), Looritsa „Liivi rahva usundis“ I—III leiduva ainekstu, andmeid Setälä ÄH-st, liivi piiblikeelest (Prinz'i, Pollmann'i ja Stalte tõlkeist) jm. Setälä käsikirjalist materjali pole saadud arvestada, sest et seda vist eraldi tahetakse välja anda. Liivi kirjakeele uudissõnastikku (mille väärtus võrdleva uurimise seisukohalt pole suur) ei ole siiski tühjenda-valt esitatud, mõningaid lisi (eriti hiliseid eesti laensõnu) võib tulla ka Looritsa teostest „Volkslieder der Liven“, mille ilmudes K. sõnaraamatust tunduv osa juba oli trükkis. Niisiis nimetamisväärset uudist (kui mitte arvutada Setälä käsikirjalist pärandit) lv. sõnavaara alalt K. sõnaraamatu ilmumise järele enam loota pole. Erilise asendi sm.-ugri keelte leksikograafilises kirjanduses evib see teos veel kui omapärane etümoloogiline sõnaraamat. Peagu iga sõna-artikli lõppu on lisatud lühike märkus selle päritolu ja vastete kohta teistes keeltes: läti laenude puhul on viidatud vastavale lt. originaalile (võimalust mööda ka vastete läti naabermurdes, mille kohta autor on ise ainekstikku kogunud), samuti leidub eesti ja saksa või alamsaksa laenude puhul viide vastavaile lähtesõnule, kuna lv. keele algsoomelise sõnavaara puhul on antud selle vasted eestis ja soomes, harvemini muudes läänemere-sm. keeltes. Eespool mainitud indeksid hõlbustavad väga tänuväärset selle etümoloogilise võrdlustöö kasutamist uurijail. Autor tähendab ise oma etümoloogiseerimise kohta (lk. XII), et see on „allerdings sehr oberflächlich“. Tavalise etümoloogilise uurimistöö nõuete seisukohalt vaadates tal on õigus, sest ta pole enda ülesandeks võtnud (pääle üksikjuhtumite, nagu näit. *kēu* jne. 'Stute' puhul) vastavate laialipillatud etümoloogiliste artiklite tsiteerimist, vaid on piirdunud päämiselt sõnaraamatuist (eriti Mühlensbach-Endzeli'n'i, Wiedemanni eesti, Renvali'i ja Lõnnrot'i soome) ammutatud võrdlusmaterjalide esitamisega või tavalisile etümo-

¹ Posti, nagu nähtub Vir. 1938, lk. 472—473 lühikesest lv. tekstist, tarvitabki Kettuse *g* asemel *g*-d ja *q* as. *q*-d.

loogilisile, nüüd juba mõnevõrra vananenud teatmeteoseile (nagu *Thomsoni tööd*, *Setälä Bibl. Verz.*) viitamiseiga. Kuid kõnealune sõnaraamat ei pretendeeri etimoloogilise sõnarm. tiitlile, ja seepärast allakirjutanu tema kasutajana rahuldub sellega, et autor oma lihtsustatud etimologiseerimismeetodit (mida on näit. kasutanud ka Wiklund, Wichmann, Paasonen ja Uotila oma tuntud krestomaatiate sõnaloendis), mis päälegi lv. sõnavaras peagu domineerivate hiliste (läti, eesti) aineste puhul vaidlematult häid tulemusi, on süstemaatiliselt rakendanud. Et liivi k. häälikulooski sel võrdlemisi kergesti etimologiseeritaval hilisainestikul on silmapaistvalt tähtis koht, siis peab sõnaraamatu tarvitaja aina tänuulik olema autorile, et ta on riskinud olla niimoodi „pääliskaudne“. Lv. põlise (algloomelise) sõnavara puhul see meetod muidugi ei saa olla nii tulemusrikas nagu hilissõnavara käsitlemisel. Spetsialiseerunud etimoloogidel on arvatavasti tihtipäälle edaspidi rõõm täiendada mõnd K. püstitatud etimoloogiat, kuid see võimalus ei vähenda oluliselt neid teeneid, mis lv. sõnaraamatu autoril on liivi, paralleelselt sellega aga eriti ka eesti (näit. alamsaksa-laenuliste) sõnade algupära selgitajana või mõnikord vähemalt sellele selgitamisele tõuke andjana. Suure tähtsusega on ms. Sj.-W. sõnaraamatus leiduva kunstlikult loodud lv. sõnavara ja eesti laenude süstemaatiline läbikontrollimine, nii et edaspidi lv. keele alal vähem kogenud kaasuurijail ei tarvitse neid uudissõnu arvestada lv. põlise ainestikuna.

Lubatagu järgnevas teha mõni märge sõnaraamatu (eriti selle algupoole) etimoloogilise külje kohta. Eesti k. võrdlussõnu on esitatud tunnustatava järjekindlusega, kuid on siiski rida juhtumeid, kus neid tihti (Wiedemanni EWb-gi põhjal) võiks lisandada, näit. Salatsi lv. *pušt'* (vt. s. v. *ajábâz*) — e. *pusk*; lv. *ai, aiitâ (umattâ)* jne. puhul (sm. *ovat* kõrval) sobiks võrdluseks eL *oma*, *omma* jne.; lv. *â'ndâ* — vrd. e. *ahendama* (> lv. ?); lv. *biitâ* — vrd. *püüeldama, püüdel, püül* jne.; lv. *boit* — e. *polt*; *bõga-pâ* all mainitud sõnaperele võiks ehk (?) seltsida e. *põu, -a, põuge*, (ÕS) *pau* (= suur hõbepärl); lv. *buķ* — e. (kutsari)-*puk, buit* — e. *punt, buõmâl* — *poomõli (-eli), buõm-õila* — *poomvill, buķkâz* — *putka, drõt* — *traat*, lv. *dürbal*-sõna kõrval vääriks tulemuslikel põhjusil mainimist (lääne-)eesti *turbias, turbel* 'Rasenstück, Torf', lv. *üþšâ* (vt. s. v. *þpkâz*) — e. *ups* (= kult; vt. ka *Saareste*, Leksik. vahek. I, lk. 59—60); lv. *erâ -mâra, irâ-mõta* — eL *hõrako-maifja* jm. (vrd. *Saareste*, op. cit., lk. 42—43); lv. *þ'dâgist* — vrd. e. *õhtust* (sööma); *þlkkaz* — e. *halgas* (murduv, näit. puu), saartel *þ'Gâs; go'b-li'edâD* — vrd. häälikulisest raskusist hoolimata e. *kobr* 'Klette' (setus ms. samuti nagu liivis *kobrolehe*) täh. 'Wasserlilie'; e. *kõbu* 'Halm, Stengel' lv. sõnaga ühendamine küsimärgiga *Kettusel* tundub kaheldavam); *gožâ* 'grossvater' — vrd. e. *koosu* 'Grossmutter', *k.-vanemad* 'Grosseltern'; lv. *ier, iõr* täh. 'rädchen...' võiks ehk tulla võrdlemisele eL sõnaga *hõõrik* 'rund'; lv. *ilântâ* — e. *ülendada*; *i'l-tarâli* — vrd. e. *üleaedne*; lv. *je'l* 'gebäude, haus' — vrd. eriti saartel e. *elu* täh. 'Haus'; lv. *keřh* 'heuschrecke...' kõrval võiks mainida e. *kilk* (kui kord juba vadjâ *tšiltsi* on nimetatud), lv. kalanimi *jõna* puhul meenub võimalikult vastav e. *junn*, jne. Suure töö kohta koguneks sääraseid eesti lisandeid tubli hulk, kuid autor polegi lähtunud eesti sõnade spetsiaalse seletamise soovist, vaid liivi sõnavarast, ja seepärast ei tundu olevat õigust temalt nõudagi eesti sila-kuulva materjali tühjendavat esitamist. Põlis spetsiaalne lv. etimoloogiline sõnaraamat muidugi oleks pidanud jälgima e. sõnavara

võimalikult murdegeograafilisestki seisukohast, s. o. eesti-iv. sõnavõrdlusi esitama sihiga selgitada eesti-iv. ühist sõnavara, eriti liiviga lähedas ühenduses olevaid lääne-e. (eriti Saaremaa), teiselt poolt võimalikult lõuna-e. murdeid lähtekohaks võttes. Kõnealuse teose autori ülesandeks seda lugeda pole õigust. Sõna-artikeis võimalikud eestipoolsed esitatute laadi üksiklisandid ei annaks nimetamisväärsset kaalulisa sellele liivi k. Monumentumile.

Edasi esitatakse vaidlevaid märkusi mõne etimoloogia puhul. Küsitav on, kas lv. *a'rr(ä)* 'pflügen, ackern' ja e. *harima* on ühenduses *hara-tüvega*, sest eL (allakirj. teada ms. kogu setu alal) on sõna h-tu (*a'ri* inf.), mis viitab lätist laenamise võimalusele (e. kirjaki. *h-* sekundaarne ?). *daigä* 'leihen jne.' võiks olla vahest läti laen (vrd. lt. *dėigt* Mühl.-E nd z e l i n i l, *a ~ e* tüvevaheldust on muidugi lätis). *je'ngäz* 'flachssträhne, flachsfaser' (<**hene-*) on võimalikult ühenduses eL murdesõnaga *hinne'*, *hinde'* 'Faden (von Flachs etc.) (kuigi *-nd- ~ lv. -n-* vaheldus siin on problemaatiline). Et lv. komparatiivi ühenduses esinev *jo* (*jo sür* 'grösser' ja *jo ... jo* 'je ... desio') oleks etimoloogilises ühenduses meie *jo*, *ju* 'schon' sõnaga, pole sugugi kindel (vt. Mühl.-E nd z e l i n s. v. *juö*). Viimast konstruktsiooni on vähemalt lätis peetud alamsaksa laenuks (vt. *Sehwerts*, *Die deutschen Lehnwörter ... 72*), sedasama võiks arvata ka lv. (< lt. < alams. ?) ja e. (Mülleri *io ... io*) *jo ... jo* kohta. Lv. *jürmatä* 'berauscht, betäubt werden' ei sobi häälkuliselt ega tähenduslikult lähedaste e. *hurm*, *hürmistämä* sõnadega, milleda seda kahtlemisi on ühendatud, vrd. pigemini e. *jõrm*, *jõrm* 'confus, träumerisch, betäubt ...'. Sõnastuse lakoonilisuse tõttu ei ole arusaadav, miks võrreldakse lv. *ka'idlä*, e. *kahjatseda* ühenduses eL *kaida* 'sehen' (Wied. *kaema*, *kajema*) -verbi, etimoloogiliselt nad küll ühte ei võiks kuuluda (vrd. viimase puhul sm. *kajota*, vasteid ms. tšeremissis). *kajnal* <*käenala, vana oletus, on esitatud ettevaatlikult küsimärgi all, kuid allakirjutanu ei julgeks seda niigi esitada (*kaenal*-sõnale on oletatud, nagu ka autor väga hästi teab, sm.-u. vasteid kuni ungarini). *kamä-rok*, vrd. e. *kama* puhul väärüb ehk mainimist, et viimast eesti sõna on peetud vn. laenuks (vt. H Kurrik, ERM Aastaraamat V, lk. 170—184). Lv. *ka'ni*, *ka'ni* 'wollgras', eriti aga *aläbbä kahnist* 'blütenkätzchen der weide' puhul võiks tulla võrdlemisele e. *kanane* täh. ms. 'Weidenkätzchen' (Kettusel võrreldud e. *kann*, *ka'ni*). Sal. lv. problemaatilise *kätunki* 'kragen, rockkragen' puhul meenub eL *kaaldane*, -tse 'Kragen, Halstheil (am Hemde)'. Võib-olla tõesti selle esiosas peitub Sal. *kaal* 'Hals'. Lv. *kil'itä*, *kil'it'ab* võiks ehk pigemini olla ühenduses e. verbiga *kiiluma* kui võrreldava sm. (*katsoa*) *killittä*-ga. Sal. *tuovar* 'zuber' puhul tuuakse võrdluseks e. *toober*, alams. *tubbe*, kuid alamsaksas on sellel lähedam vaste *tover* (vt. *Sehwerts*, op., cit., lk. 99, 163 *tover* > lt. *tuoveris* 'Zuber'). Mõnel korral tunduvad etimoloogilised seletused allakirjutanule liiga julged, vt. näit. sõna *balv* all (e. *paluma* jt.) ja eriti *pērgä* all oletust e. *põrgu* 'hölle' algupära kohta. Ka huvitav *Kuramaa* nime seletamine *kura* 'link' sõnast jääb kuni ligema motiveerimiseni kaheldavaks (vrd. lk. VIII). Üldiselt võttes on allakirj. mulje järgi vaidlust tekitavate sõnasetuste hulk sõnaraamatus kaduvalt väike, kui arvestada siin etimologiseeritud hiiglaainestikku.

Teose trükitehniline korrektuur ei jäta midagi soovida, nagu on suurteose vääriiline. Mõned harvad silmapaunatud trükeviad (vaid lk. XLI *rištīngān* pro *rištīngān*, XLVI e. *lampaid* pro *lambaid*, e. *kaevu* pro p. pl. *kaeve* resp. *kaeva*, lk. L 4 r. alt nähtavasti *illatiivformen* pro *elatiivformen*) või pisikesed komistused (viimaseks tuleb ilmesti

lugeeda e. transkriptsiooni lk. XXIV *jōḥāB, tāḥēD, leiḥāB*; eksitusi on vene sõnakujudes lk. 619 jm.) ei sega ega pahanda lugejat. Kui ka allakirj. oma arvustajasüüme ajal pidi eespool tegema mõne — möön-gem, vähesa kaaluga — märkuse lv. suure sõnaraamatu suhtes, siis ta kokkuvõttes ei saa muud kui puhtast südamest rõõmu tunda selle kaua oodatud, nii läänemere-sm. kui ka laiemalt kõigi sm.-ugri keelte ja isegi läti k. uurimist igakülgsest viljastava kapitaalsete teoste ilmumisest ning õnnitella autorit selle tuhmumatu saavutuse puhul.

J. Mg.

Martti Rapola, Suomen kielen *jalo* sanan merkityshistoriaa (Turun Yliopiston julkaisuja, B XXII). Turku 1938, 63 lk. Hind 30 Smk.

Käesolevas uurimuses esitatakse huvitaval kujul sm. sõna *jalo* 'õilis, ülev jne.' tähendus-ajalugu. See uurimus on aga õpetlik veel üldisemaski mõttes, nimelt seeläbi, et see näitlikustab tähenduse arengut konkreetsest üliabstraktseni. Sm. sõnal leidub vaste krj-s, vps-s ja e-s. Wiedemannil esineb *jalu* 'ungestüm', mis on võetud Hupelilt, kes seda sõna kirjutab *jallo*. Rapola tsiteerib veel Lisasõnastiku järgi *jalu* 'tormakas, äge, käre', kuid see teade on ilmselt laenatud Wiedemannilt, Lisasõnastikku aga paigutatud selleks, et kindlaks teha, kas seda sõna rahvakeeles veel esineb. Niipalju kui teada, ei ole seda murretest tänini leitud. Hupeli ning kõigi teiste algallikaks selle sõna suhtes nähtavasti oli S. H. Vestring'i käsikirjaline „Lexicon Esthonicum Germanicum“ (vt. selle kohta EK 1937, lk. 200), mis Wiedemannil (kes seda arvatavasti täpsemalt oleks tsiteerinud kui Hupel) kahjuks ei olnud kasutada. Selles leidub lk. 22 „Jallo Ungestüm Ḑi ja mitte *jallo*da ilma nāḥḥa Man hat noch kein ungestüm Wetter gesehen“. See näitab, et R. on oma uurimuses lk. 11 e. *jalu* intuiitiivselt päris õigesti seadnud nimelt *ilmaga* jne. ühendusse.

Lähtudes sõna *jalo* arvatavale algühendusele lähedasest tähendusest 'suur' [mille põhjal ilma pikemata seletuvad krj. tähendused 'tugev, paks (näit. puu); kostev, kõvahääleline'] viib autor meid tunnete valda, kus 'suur' tähendab ühelt poolt 'toredat, uhket', teiselt poolt aga 'ägedat, hirmsat' (nagu e-gi *jalu*). Et suurusega sageli mõeldakse füüsilist jõudu, sellest seletuvad tähendused 'tugev, kõrme' ja siit edasi 'tubli, hea'. Irooniliselt võttes võib aga „hea“ olla niisama palju kui „uhke, suureline“. Need tähendused leiduvadki sm. murretes, koguni lisaks veel 'sõnakuulmatu, nõrk, paha, kuri' ['sõnakuulmatu' võiks ka 'kõvahäälelisest (lapsesest)' seletuda]. Tähendusest 'tugev' on tulnud 'kartmatu' niihästi heas kui ka halvsa mõttes. Eelkirjeldatud tähendusejagunemine toimus nähtavasti juba ammu, kui arvestada seda, et tähendust 'suur' mujalt peale sm. ei leidi. Eesti tähenduse lähim vaste esineb Agricolal ning võiks olla eelmisega ka geneetiliselt ühtekuuluv.

Järgneb hoolas ülevaade *jalo*-sõna eri tähendusüananssidest ja tähendusarengust sm. vanas kirjakeeles. Võrdlemisi haruldane ja järjest enam kahanev seejuures on 'negatiivse suuruse' jne. nüanss, nii et kõige vanemad sm. sõnaraamatud seda enam ei tunnegi. Vanas kirjakeeles tähendab *jalo* 'suurt, rikkalikku, tugevat, võimsat, vägevät, uljast, head, ülihead, väljapaistvat, kaunist'. Nähtavasti a. 1700 paiku siirdus *jalo* lõplikult abstraktsuse valdkonda. — Küsimusele, kas *jalo*-sõna tähendusarengus võiks oletada mingit tähendus- või

tõlkelaenu, vastab autor, et võõrast mõju võib nentida õieti ainult selle sõna hilisemas tähendusajaloos.

Jääb veel ainult soovitada „Eesti Keele“ lugejail isiklikult lähemalt tutvuda selle silmapaistva sõna-uurimusega, mida siinkohal on olnud võimalik ainult põgusalt refereerida.

A. R.

Akadeemilise Emakeele Seltsi üldaruanne 19. tegevusaasta (1938.) kohta.

Möödunud aastal peeti 6 üldkoosolekut, neist kevadpoolaastal 3, sügissemestril 3. Kaks neist olid peakoosolekud, muud neli ettekandekoosolekud. Peakosolekud korraldati mõlemad kevadsemestril, teisel neist olid päevakorras vaidlused eesti õigekeelsuse päevaküsimuste üle. Ettekandeid on peetud 7 isiku poolt 8 (eelm. a. 7 isiku poolt 7). Esinenud on 4 ülikooli õppejõudu (5 ettekandega) ja 3 üliõpilast (3 ettekandega).

1938. a. peetud ettekannete nimestik:

Prof. A. Saareste, Eesti keele mitmest palgest. (Vt. Looming 1938, lk. 427—436 ja AES-i Toim. XXXVI.)

(Vaidlusi eesti õigekeelsuse päevaküsimuste üle. Algatuseks refereeris R. Nurkse, Konstruktivistest ja destruktivistest keelevadest.)

Mag. M. Toomse, Murdesõnade märksõnade küsimusest. (Kokkuvõtet vt. EK 1938, lk. 156 jj.)

Mag. P. Ariste, Eesti murdekõne jäädvustamisest (demonstratsioonidega).

Prof. A. Saareste, „Agenda Parva“ keelest. (Vt. EK 1938, lk. 196—213: Agenda Parva (1622) keelest.)

Üliõpil. V. Niilus, Muljeid filoloogiast Pariisis.

Prof. J. Mägiste, Ühest haruldasest eesti vokaali sisekaost.

Üliõpil. E. Põldre, Progressi küsimusest keeles Tõstamaa murde valgustusel.

Üliõpil. A. Sang, Murdeuurijana Lutsimaal.

Koosolekuist osavõtjaid oli: liikmeid 5—31, külalisi 3—17, üldiselt 8—40 inimest. Keskmiselt tuleb koosoleku kohta 30 osavõtjat, nendest liikmeid 20, külalisi 10 (eelm. a. vastavad arvud 34, 24, 10).

Juhatuse ja teadusliku sekretäri tegevus.

Juhatuse koosseis. Läänud aasta veebruaris valitud juhatuses lahkusid mag. H. Rajamaa ja grammatik E. Muuk sügisel elukoha muutuse tõttu. Nende asemele tulid juhatusse kandidaatidest õpetaja A. Laan ja mag. K. Must. Ametid olid juhatuses jaotatud järgmiselt: esimees A. Saareste, üks abiesimees J. V. Veski, teine abiesimees kevadsemestril E. Muuk, sügissemestril J. Mägiste, sekretär E. Elisto, abisekretärid H. Reitsnik ja K. Must, laekur A. Kask, abilaekur R. Toona, raamatukoguhoidja A. Laan.

Juhatus on 1938. kalendriaastal pidanud 10 koosolekut, neist kevadpoolaastal 4, sügisel 6. Arutusel on olnud kevadsemestril 43, sügisel 38, kokku 81 päevakorrapunkti (eelmisel a-l 12 koosolekut 111 punktiga).

Teadusliku sekretäri kõnetund oli endiselt argipäeviti kl. 13—14 Seltsi büroos, EKA-s, Rüütli 24.

Aasta jooksul on sisse tulnud 450 kirja, neist keelelisi küsimusi käsitlevaid 184, murdetöö kohta käivaid 158 (peale selle vastuseid 60 korrespondendilt), muid 118. Välja on läinud 700 kirja ja saadetist, neist keeleliste küsimuste kohta 178, murdetööd puudutavaid 277, muid 245. Keeleliste küsimuste hulgas on märgatavalt kasvanud kohanimedesse puutuvate osatähtsus.

Kirjastatud on Seltsi toimetiste 6 uut numbrit, nimelt XXXIII E. Põldre, Intonatsiooni, kvantiteedi ja dünaamilise rõhu suhteist eesti keeles, XXXIV M. Toomse, Ida-vaivara murdest (äratrükk ÕES-i Aastaraamatust 1937 — I) XXXV A. Raun, Õpetatud Eesti Seltsi 100-aastasest tööst keeleteaduse alal, XXXVI A. Saareste, Eesti keele tilmest palgest, XXXVII A. Kask, J. V. Veski ja eesti oskussõnastikud, XXXVIII M. Toomse, Eesti *se-, ske-, kse-*verbide konsonantse liitumise esindusest. Peale selle on Akad. Kooperatiivi kirjastusel ilmunud Seltsi toimetis XVII V. Tauli, Õigekeelsuse ja keelekorralduse põhimõtted ja meetodid.

Väljaannete vahetusse on aasta jooksul astunud 1 kodumaa asutise ja 1 välismaa ajakirjaga. Aasta lõpul oli Selts väljaannete vahetuses 21 kodumaa ja 17 välismaa ajakirja resp. asutisega.

Seltsi raamatukogu on läinud aasta jooksul kasvanud 209 numbri võrra. 1938. a. lõpul oli raamatukogus 1062 köidet.

Eesti keeleteaduse bibliografeerimist on Seltsi ülesandel jätkanud mag. M. Toomse. — Suviti antava stipendiumiga viibis 1938. a. Soomes üliõpil. Aleksander Siitam.

1938. a. jooksul on Seltsi vastu võetud 8 uut liiget (eelm. a. 10). Hääleõiguslike liikmete arv on praegu (aastakoosoleku ajal 19. II 1939) 43 (eelmisel a-l oli 65).

A. Raun,
teaduslik sekretär.

Murdetoimkonna 1938. a. aruanne.

Möödunud tegevusaastal on jätkatud eelmisel aastal alustatud murdekogumise hoogtööd ning püütud selle edukamaks läbiviimiseks rakendada ka vahepeal kogumistööst eemale jäänud endisi vilunud murdekogujaid. Mulluse murdekogumise hoogu ei suutnud tunduvalt vähendada ka asjaolu, et hoogtööks loodetud eritoetus tegelikult saamata jäi. Suurema uuendusena kogumistöös tuleb esile tõsta ideoloogiliste alade „Ühiskond ja õigus“ küsitlemist peale keeleteadlaste ka kahe juristi poolt. Sel teel on püütud saada võimalikult täielikum ülevaade vastavate, seni lähemalt uurimata alade probleemistikust.

Murdeaineseid kogumas olid 1938. a. järgmised 25 stipendiaati:

1. Arike, Juhan — Muhus,
2. Hagar, Helmut — Martnas,
3. Keem, Hella — Urvastes ja Rõuges,
4. Koit, Enn — Valjalas, Pühjas ja Kaarmal,
5. Koppel, Marta — Iisakus,
6. Kukas, Leida — Martnas,
7. Kuk, Armin — Jämajas ja Ansekülas,
8. Laidsoo, Arvo (jur.) — Põhja-Räpinas ja Põhja-Setus,
9. Must, Kustav — Jüris, Harju-Jaanis ja Jõelähtmes,
10. Niilus, Valter — Harglas.

11. P a l m e o s, Paula — Pühalepas ja Käinas,
12. P ö l d r e, Elin — Martnas,
13. R a u d, Villem — Põhja-Räpinas ja Põhja-Setus,
14. R a u n, Alo — Pöidel ja Pühas,
15. R e b a n e, Jüri (jur.) — Valjalas ja Pühas,
16. R e i t s n i k, Helga — Lüganuses,
17. S a a r, Veera — Amblas,
18. S a n g, August — Lutsis,
19. T a n n i n g, Salme — Karksis, Hallistes ja Helmes,
20. T o o m s e, Mihkel — Kihelkonnal,
21. T o o n a, Rihard — Koerus,
22. U n i v e r e, Aili — Kodaveres, Palamusel ja Maarja-Magdaleenas,
23. W e b e r m a n n, Otto-Aleksander — Haljalas, Kadriinas ja Kuusalus,
24. V i l g m a, Vaime — Järva-Jaanis ja Koerus,
25. V o o l a i n e, Paulopriit — Räpinas.

Ülevaate kogutud materjalist annab järgnev tabel:

Wiedemann'i järgi kogutud ainestikku (6 khk-st)	30630	sedelit
Ideoloogilist materjali (10 khk-st)	9466	„
Lisasõnastikkude järgi kogutud (17 khk-st)	7371	„
Vastuseid vähemaile küsimusile (27 khk-st)	4029	„
Kohanimesid (8 khk-st)	958	„
Muid andmeid (haruldasi sõnu jne.)	4738	„
	<hr/>	
	Kokku 57192	„
	(1937. a. 68227	„)

Möödunud a. kogemuste põhjal tuleksid teoksil-olevad täielikud Wiedemanni järgi kogutud kihelkonna-sõnakogud umbes 20000 kuni 40000 sedeli suurused.

Peale selle on veel kogutud 1457,5 (eelmisel a. 1304) lk. murdetekste, 736 lk. ideoloogilisi (juristide kogutud) ja 16 lk. morfoloogilisi ainestikke (Harglast).

Murdekogumise küsitlusvahendina anti möödunud aastal välja „Lisasõnastiku VI jätk“ (46 lk.).

Riigi Ringhäälingu lahkelt vastutulekul on Akad. Emakeele Selts 1938. a. jooksul jäädvustanud eesti murdekõnet 49 plaadile. (Vt. kirjutist „Akadeemilise Emakeele Seltsi heliarhiiv“ EK käesolevas nr-s.)

Läinud a-l võeti käsile ka püsivama korrespondentide võrgu loomine ja saadeti laiali kaks küsimuslehte. Vastuseid on tulnud ümmarguselt 60 isikult. Eriti rohkesti on Seltsile väärtuslikku materjali saatnud hr-d A. R a n d Pöidelt, A. K r i k m a n n Rakverest ja J. S õ s t e r Tartust.

Seltsi kogude korraldamise alal on peale mag. M. T o o m s e ajutiste tööjõududena tegevad olnud üliõpilased A. K u k k ja V. N i i l u s.

Tegevusaasta lõpul on võetud päevakorda murdekogumistöö reorganiseerimine, et kõrvaldada seni ilmnunud puudusi ja võimalikuks teha senisest veel suuremate tulemuste saavutamist.

Koosolekuid on Murdetoimkond 1938. a-l pidanud 7. Toimkonna juhatajaks oli A. S a a r e s t e, abijuhatajaks J. M ä g i s t e, sekretäriks A. K a s k, teisteks liikmeteks P. A r i s t e, F. L i n n u s ja A. R a u n.

A. Raun,
teaduslik sekr.

„Eesti Keele“ 1938. a. aruanne.

Ajakirja toimetusse kuulusid läinud aastal J. V. Veski peatoimetajana, A. Raun toimetusesekretärina ja J. Mägiste ning P. Ariste toimetuse teiste liikmetena.

Ajakiri ilmus ettenähtud suuruses, 8 nr-t à 32 lk., kokku 256 lk. Ajakirja trükiti endiselt 400 eks. Kaheksast numbrist ilmus kolm üksiknumbritena, peale selle üks kaksik- ja üks kolmiknumber.

Ajakirjal oli möödunud aastal kaastöölisi 20 (eelms. a. 20). Neist oli ülikooli õppejõude 5 (nende hulgas üks välismaalane), teisi ülikooli lõpetanud 8 (nende hulgas kolm välismaalast), üliõpilasi ja muid kaastöölisi 7. Kirjutisi on ilmunud kokku 55 (eelms. a. 60). Võorkeelseid kokkuvõtteid on ilmunud 21, neist 11 prantsuse, 9 inglise ja 1 saksa keeles.

Sisult on aastakäik kujunenud eriti mitmekesiseks. Puht-teaduslikud kirjutised käsitlevad häälikutelo, ajaloolise vormiõpetuse, võrdleva süntaksi, vana kirja-keele ja foneetika küsimusi. Etümoloogilisi uurimusi leidub selles aastakäigus vähem kui eelmises. Seevastu on aga õigekeelsusküsimuste osatähtsus endisega võrreldes kasvanud ning sedaviisi on osutunud võimalikuks nimelt keeletarvitajate laiemate ringide huve rahuldada.

A. Raun,
EK toimetusesekretär.

Nimede Eestistamise Toimkonna aruanne 1938. a. tegevuse kohta.

Toimkonda kuulusid Joh. Aavik, J. Ainelo (juhat.), M. Lubi, Ed. Sitska, A. Tiitsmaa (sekret.), J. V. Veski ja koopteerituna E. Elisto.

Toimkond töötab kaasa Nimede Eestistamise Liiduga, et viia lõpule nimede eestistamise aktsioon. Toimkonna esindajail on tulnud tihti osa võtta vastaist koosolekuist Nimede Eestistamise Liidus Tallinnas või mujal ning propageerida selle aktsiooni tähtsust koosolekuil isiklikes sõnavõttudes ja referaatides. Toimkonna juhataja J. Ainelo on Nimede Eestistamise Liidu abiesimehi. Nõu on antud suuliselt ja kirja teel. Toimkonna liige E. Elisto töötab püsivalt asjatundja-nõuandjana nimede eestistamise alal Tartu Perekonnaseisu-ametile. E. Elisto sulest ilmus 16-leheküljeline brošüür „Nimede eestistamisest Eestis“, millest Toimkond tellis äratõmbeid.

Mainida tuleb Toimkonna korraldusel kogutud ajalehe-väljalõigete kogu nimede eestistamise kohta. Sellesse kogusse on püütud saada kõik kirjutised, mis ilmuvad ajalehtedes nimede eestistamise alal.

Toimkonna tegevuse kõrval tuleb eriti veel nimetada Akadeemilise Emakeele Seltsi juhatuse ja Seltsi teadusliku sekretäri antud otsuseid ning kirjalikke seletusi nimede eestistamise kohta üksikisikuile kui ka asutisile. Ka on juhatuse esindajad osa võtnud koosolekuist Tallinnas nimede eestistamise küsimuste alal.

Rahapuudusel on juba eelmisel aastal sulgunud nõuandla nimede eestistamise alal ja seni ei ole olnud võimalik seda uuesti avada. Tarvidus sellise büroo-nõuandla järele on siiski olemas, mida näitab elav järelepärimine Seltsi juhatusele nende küsimuste kohta. Praegu tegutseb sel alal osaliselt Tartu Perekonnaseisu-amet.

J. Ainelo,
toimkonna juhataja.

Poleemika.

Ühest etümoloogiast.

Ajakirjas „Eesti Keel“ nr. 3/5 1938 on P. Ariste avaldanud minu arvamisele Kihnu nimetuse võimalikust päritolust, mis ilmus Akadeemilise Rootsi-Eesti Seltsi aastaraamatus „Svio-Estonica“ 1937, väga sümpaatse ja põhjalikult läbimõeldud vastuväite. Kuivõrd selles esitatud mõtted on kooskõlas tegelikkusega, sellele delikaatsele küsimusele järgnevad read ei taha anda lõplikku vastust. Piirdun pigemini tähendustega mõningate üksikasjade suhtes, mis mulle P. Ariste artiklist ei saanud küllaldaselt selgeks.

Ürik, kus esineb kõige vanem meile tuntud ülestähendus Kihnu nimest, on pärit aastast 1386 ja on kirjutatud Tallinnas, seega siis alal, kus põhja keelte mõju on vastuvaieldamatu. Vastavad tsitaadid kodumaa ajaloo lehekülgedelt oleksid vist ülearused! Ka nendib P. Ariste, pöörates lahkelt minu tähelepanu A. Lasch'i Mnd. Gr. lk. 41-le, et just alamsaksa keeleala põhja-osas on põhja keelte mõjul võidud tähistada ü-dki *h* märgiga 14. sajandist alates (A. Lasch ise ütleb täht-tähelt: „... sondern erst seit dem 14. jh. starker angewandt wird...“). Ent Vana-Liivi ürikutes olevat *h* valdavas enamuses ikka *i* või *ī* tähistajaks (niisiis mitte eranditult!). Jääks veel mainida, et need on kaks rööbiti esinevat fakti.

Seda silmas pidades võiks küsida, kes nimelt on valesti tõlgit-senud Kihnu vanemate nimetuste kirjapiltide häälduslikku külge? Ühe võimaliku patuoina on P. Ariste juba naelutanud seinä külge. Kas ei võiks aga käesoleval juhul veel kahtlustada neid tundmatuid Vana-Liivimaa ürikute autoreid, kes oma tõekspidamiste kohaselt „valesti tõlgitsesid“ 14. sajandi eP ürikuis esinevat *h*-d (täht. *ü!*)? Kui aga Eesti aladel kõikjal pääses maksvusele rootsi ortograafia mõju, tuli endine hääldamisviis (kas teadlikult või ebateadlikult, on iseküsimus) jällegi tarvitusele.

Kuidas seletada *h* esinemist vormides *ŕh̄h̄n̄a*, *ŕh̄h̄n̄*, *ŕh̄ina*? Pikka päävaevamist see valmistada ei tohiks. Esimesel juhul loeksime P. Ariste poolt juba tsiteeritud A. Lasch'i Mnd. Gr. lk. 21 ja nendiksime, et *h* on lihtsalt ülemsaksast laenatud „Dehnungs-*h*“ (vt. A. Lasch, Mnd. Gr. § 18, 2). Teiste vormide puhul nimetab P. Ariste seda ortograafiliseks dekoratsiooniks. Maitseasi! A. Lasch omakorda tunneb seda kui „einfügung von *h* hinter konsonanten“ (Mnd. Gr. § 18, 3; § 237; § 336; § 350). „Dehnungs-*h*“ esineb veel vormis *ŕh̄h̄n̄*. Seevastu on tarvitatud *e*-d pikendusmärgina kujudes *ŕhēn̄*, *ŕien̄a*, ja vokaal on kirjutatud kahekordselt *ŕüǖn̄ȫh̄*, *ŕüǖn̄ȫ* puhul.

Et iseäranis kujukalt illustreerida omaaegse tõeliselt hääldatud *h* üleliigseks, s. o. ortograafiliseks dekoratsiooniks, muutumist, on P. Ariste esitanud väga huvitava näite Hanila nime saksakeelse vaste Hanehl näol. Et siin on olnud lähtekohaks eesti *hanhila, mis 13. sajandi ürikuis esineb kujul *ŕanh̄ele*, tohiks olla kõigiti usutav. Arvesse võttes, et vorm *ŕanh̄ele* oli tarvitusel sakslaste suus, pidi ta alluma seadusile, mis omased saksa keele arengule. Seepärast pean siin, kahjuks, P. Ariste arvamisest veidi kõrvale kalduma. Vormis *ŕanh̄ele*, mis pärit 13. sajandist, võis aegade jooksul *h* teise silbi alul juba foneetilisil põhjusil dissimilatoorselt kaduda (vrd. siinjuures ka

A. Lasch'i Mnd. Gr. § 350). Kaasaegse saksakeelse nimekuju hääldamine eeldab päale muu veel rõhu liikumist esimeselt silbilt teisesele, täh. Hânhele asemel Han(h)éle. Silmas pidades saksa keele arengus maksvaid seadusi, pidi rõhuline lühike *e* lahtises silbis muutama pikaks. Iseasi on, kas toimus see pikenenine juba nominatiivses kujus enne rõhuta lõpu-*e* äralangemist või kandus sinna alles nn. obliikvavormides. Oli see nii või teisiti, lõpptulemus jääb samaks¹. Minul kasutada olevail andmeil Hanila nime kaasaegne saksakeelne vaste Hanehl² hääldatakse rõhuga ainult viimasel silbil ja viimane silp on pikk, niisiis hanél. On üpris raske mõista, miks P. Ariste järgi *h* selles sõnas on vaid tarbetu ortograafiline dekoratsioon (ja pealegi veel vale kohas!), aga mitte pikka *e*-d tähistav „Dehnungs-*h*“? Rõhu edasinihkumise näitena võiks esitada veel Rápina nimetuse saksakeelse vaste Rapin, hääldatult rapín. Et viimasel juhul pikk *i* on reprodutseeritav ilma pikendusmärgita, näitab vaid valitseva ortograafia ebakonsekventsust.

P. Ariste arvates olevat enamik vigu ja viperusi tingitud päämiselt sellest, et nimesid tuntud tol ajal üksnes kirjalikult ja mitte häälduse järgi! Ei tohiks aga unustada, et mingit nime võib tunda kirjalikult alles selle järele, kui ta juba on kirja pandud. On raske kujutella, et esimene kirjapanemine võis sündida muul viisil kui just kuulmise, s. t. häälduse järgi. Kõige vanema Kihnu nimekuju püüsi seni aastast 1386 põlvnev *ſhne* ref. Võiks ju siingi oletada, et too on, võib-olla valesti tõlgitsedes, kirjutatud mingist ürikust, mis hiljem on läinud kaduma. Ent oletatavale ei saa ometi ehitada midagi, mis oleks konkreetses ja tõenäolisem sellest, mis baseerub olemasoleval. A. Lasch sõnab oma grammatikas § 18: „Die orthographie der älteren zeit ist verhältnismässig stärker phonetisch als die des 15. jhs.“ jne. Neil põhjusil olengi arvestanud Kihnu vanimat nimekuju *ſhne* ref kui foneetiliselt algkujule võimalikult kõige lähemal seisvat. Peaks aga tõesti suudetama avastada ürikut, mis osutuks vanemaks eelmainitust, siis tuleks võib-olla hakata tööga taas algusest päale.

Puutub silma, et P. Ariste (kuigi foneetik) tegeleb meeeldi kirjatähtedega nagu mingisuguste matemaatiliste suurustega, unustades seejuures tänapäeval üldtuntud tõe, et kirjatäht on vaid elava hääliku äärmiselt ebatäppis paberlik stilisatsioon³. Et seda tajuda, pole tarvis olla ei foneetik ega geenius, vaid selleks piisab küllaldaselt tavalise filoloogi erihariduse ja enam-vähem tundliku kuulmisorgani kombineeritud koostööst. Nii on täht *h* paberil ja tema vaste elavas kõnes kaks isasja. Kirjatähesse võiks suhtuda nagu mingisse tähisesse, mis juhib meie tähelepanu teatavale assotsiatsioonile (alias: tekitab meis teatava assotsiatsiooni). Viimane omakorda ra-

¹ Millal nimetatud arengu esimesed tunnused ilmuvad, pole allakirjutanal materjalide kättesaamatuse tõttu võimalik olnud kindlaks teha. Kindel aga on, et arengu viimistlus ja lõpuleviimine toimus ülemsaksa ajal, s. t. pärast seda, kui alamsaksa keel Eesti maa-alal oli kõrvale tõrjutud ülemsaksa keele poolt.

² P. Ariste kirjutab millegipärast Hannehl!

³ Taani kirjanik dr. iur. Sven Clausen lausub kujukalt artiklis „Sprogfællesskabet Vejen til Samarbejde“ (Politiken, 13. XI 38): „Taleorganene er forskellige, ligesom man har forskellige Finger-aftryk. Bogstaverne er nu engang ikke Noder.“

kendab tegevusse kõneaparaadi, ja nii tekib elav häälik. Viimase kvaliteet, kvantiteet ja akustiline värving taas on tingitud lugematuist kaasmõjudest, nagu kõneaparaadi füsioloogilisest ehitusest, kõneleja hingelisest dispositsioonist, pidevas kõnes ka hääliknaabrusest, s. t. sellest, millised häälikud eelnevad ning millised järgnevad jne. Käesoleval silmapilgul huvitab meid just viimane juhtum, mis ütleb, et hääliku foneetilised omadused on suuresti rippuvuses tema naabrusest. Sellepärast oleks liigagarus, tahta heita ühte patta niihästi intervokaalne *h* kui ka *h* + kons.! Kui kuulatada elavat rahvakeelt ehk omavahelist vaba jutlemist, kus ei tule nähtavale tahtliku, õpitud stiili segav mõju, võime tajuda mõlemal juhul *h* hääldamises selgeid foneetilisi varjundeid. Kui *h* vokaalide vahel kuuldub nõrgana, vahest hoopis ärarahitununa, on seevastu *h* konsonandi eel koguni terav ja esilekerkiv. P. Ariste on näinud tänuväärt vaeva ja esitanud terve rea Eesti kohanimedega saksakeelseid vasteid, kus intervokaalne *h* on jäetud märkimata. Ent hämmastavat ei ole selles midagi. Eks nad kõik ole omal ajal kuulmise järgi rahvasuust kirja pandud. Kui neis puudub *h* graafiline märk, siis on see parim tõendus intervokaalse *h* sedavõrd nõrgast esinemisest kõnekeeles, et võõra kirjutaja kõrv seda vaevalt tajus. Näilise erandina tahab mõjuda *ŕilefond*, mille P. Ariste tuletab vormist *kihlakonta. Olgu siinkohal tähendatud, et juba Läti Hendrikul esineb vorm *hylegunda*. Võttes lähtekohaks sõna *kihlakunta (*-*konta*), ei tohiks näida Läti Hendriku kirjaviisis midagi võõrastavat. Et ladina ortograafia ole tundmatu ühend *hl* (-*chl*)⁴, pidi autor paratamata tulema toodud vormile. Spiranti klusiiliga asendada ta juba foneetilistel põhjustel ei saanud. Kas balti-saksa *ŕilefond* ei võiks olla selle traditsiooni jätkamine? Ent ka vormis *kihlakonta tuleb kombinatsioonist *h* + kons. väga kergesti intervokaalne *h* sel teel, et *h* ja kons. vahele tekib nn. vahevokaal (käesoleval juhul *e*). Vrdl. *kihelkond*, *kehelgõnd* (Vil).

Edasi tsiteerib P. Ariste mõningaid eesti laensõnu V. K i p a r s k y teosest „Fremdes im Baltendeutsch“ (Helsinki, 1936), kus samuti esinevat balti-saksa keelele omane *h* kadu kombinatsioonis *h* + kons. Ühe näitena figureerib *Femer, Fiemer, Femerstange, Fiemerstange* 'Gabeldeichsel' < eesti *vehmer, vihmer* 'Deichsel' (31). EKA murdekogud registreerivad aga kujude *vehmèr, vehmer, vihmer* kõrval veel vormi *vehemer*, milles esineb vahevokaal⁵. Liivi vaste sellele sõnale on *vi'emâr*. Eesti murdeist leidub *h*-ta kuju Râpinas: *veimèr*. Leivu vastes puudub *h* samuti (vrd. aga EK 1936, lk. 37—41, eriti 39). Siis esineb *h*-ta kuju veel Göseken'i Manuctio's (lk. 157): *Deichsel* [am Wagen] *weemer*. Pole seega siis sugugi hädavajalik tuletada laensõnade *Femer, Fiemer* *h*-ta kuju just vormist, milles esineb *h* + kons., vaid enam võimalusi kõneleb selle kasuks, et lähtekohaks oli kuju, kus *h* + kons. oli eraldatud vahevokaaliga. Asjaolu, et kord esineb *e*, kord *i* (kirj. *ie*), võib viia seosesse *e* kas lahtisema või kinnisema hääldamisega. Teise näite, *Piel-, Pil-, Pihl*(*beere*) 'Eberesche (Sorbus aucuparia)' < *pihl, pihlakas*, puhul võiks nentida sama. Väga tarvitatav vorm rahvakeeles on *pihelgas* (ka pärisnimeses). EKA murdekogud sellele sõnale *h*-ta kuju ei registreeri, kuid allakir-

⁴ s. t. helitu spirant *h* + *l*.

⁵ Vrd. ka A. Saareste, Leksik. vahek. eesti murretes I. Tartu 1924, lk. 220.

jutanu võib tõendada omal riisikol, et ta on kuulnud rahva keskel vägagi populaarseid vorme *pielgas, piilamarjad* jne.^{5a} (võrdle: *pohl, pohlakas, pohlad* ja *poolgas, poolgad, poolamarjad*). Saksa vestes on ühel juhul jäetud pikk *i* (= *ī*) graafiliselt märkimata, kahel juhul aga tähistatud vastavalt *ih* ning *ie*-ga.

Asjaolule, mida muide nendib ka P. Ariste, et uusülemsaksa keelele (Ariste ütleb: nüüdsele) ei ole fonoloogiliselt omane intervokaalne *h*, võime ülaltoodu suhtes kahtlemata anda omajagu tähendust. See koguni lihtsustab asjaolu teataval määral ja on veelkord tõenduseks, et intervokaalset *h*-d eesti keeles hääldati ja hääldatakse nõrgalt. Terava *h*-hääliku märkimiseks vokaalide vahel on sakslasil teatavasti *ch*.

Sellepärast, arvestades kõike eeltoodut, kaldub allkirjutanu arvamisele, et juhul kui Kihnu saare praegune nimetus oluks identne Wiedemann'i EWb-is esineva sõnaga *kih*n gen. *kih*nu 'Schale (von Nüssen, Getreide)', siis see pidanuks esinema vanus ürikuis kujul * *fiđne* või (Vana-Liivimaa osas) * *fyđne* ref.⁶. Et kombinatsioon *chn* ei olnud võõras ka tookordsele keskalamaksa keelele, seda tõendab sõna *lochne* (< msaksi *logna*) etc. Vrd. A. Lasch, Mnd. Gram. § 227 ja § 342 B, 2 (*chl*), § 355.

P. Ariste esitatud *kih*nu murdeliste kujude hulgas esineb juhte, kus vahevokaali tekkimisega *h* on muutunud intervokaalseks. Wiedemann'i EWb. neid seevastu ei registreeri. Loomulikult ei tule need kokkadialekti suhteliselt hilised vormid 13. sajandil ning varem valitsenud olukordade selgitamisel kõneste⁷. Hilisemal ajal eesti keelest balti-saksa keelde rännanud sõnade puhul tuleb seevastu murdelist tegurit üpris tugevasti arvestada. Ja seda täie põhjusega. Vanemate eesti laensõnade vool balti-saksa keelde toimus ajal, mil eesti kirjakeel selle sõna praeguses mõttes ei mänginud vahendajana peagu mingisugust osa, sest õigekeelsuse traditsioonid ei olnud veel välja kujunenud. Ka oli suur osa eestikeelse kirjanduse viljelejaid ise võõrast rahvusest, kes kirjutasid nii, nagu kusagil rahvas kõneles (maha arvatud muidugi nende isiklikud vassimised). Ja sel viisil kõnekeelest kuulduna jäi ka osakene eesti sõnavarast laenuna püsima balti-saksa idioomi.

Ka tähenduselt ning iseloomult sobib *küüs*-sõna ref-sõnaga paremini kui *kest* (Schale)-sõna, nagu seda kujukalt näitab tsitaat, mis pärit J. ja W. Grimm'i Deutsches Wb. VIII k. (Leipz. 1893) 955. lk-lt: „*riff*, n., sich lang hinstreckende untiefe von sand oder

^{5a} Vrd. ka leivu *piil*: *pittä* ~ *piita* ~ *pità* ~ *pīta* EK 1936, lk. 39.

⁶ Ehk siis * *fiđne* resp. * *fyđne* ref., milline kirjutusviis alamaksa ortograafias on siiski haruldane. Ka sel puhul võiks *h* foneetilist tähendust ainult ühtepidi mõista, s. o. *h* = *ch*, helitu palataalne ehk guturaalne spirant. Vrd. A. Lasch, Mnd. Gram, § 350, § 355. Pikendusmärgina 14. saj. alamsaksa ortograafia *h*-d veel ei tunne. Nn. „Dehnungs-*h*“ hakkab ilmuma alamsaksa tekstides ülemsaksa kantsleikeele mõjul alles 15. saj. teisest poolest alates. Võrdle A. Lasch, Mnd. Gram. § 18, 3.

⁷ Muide polnud intervokaalse *h* kadu alamsaksa keeles ürikute valgustusel muutunud veel mingisuguseks reegliks. Mõningail juhtudel ta kadus, kusjuures sageli astus tema asemele nn. üleminekuhäälik *g*. Teistel kordadel ilmub *h* vokaalide vahel uuesti, märgit-sedes viimaste lahus hääldamist jne. Vrd. A. Lasch, Mnd. Gram. § 350, Anm., § 353, § 354.

klippen, ein den seefahrern des nordmeeres gemeinsames wort, in das hochd. aus dem niederd. spät aufgenommen. zufrühest ist es im altn. belegt *rif*, n., das zugleich *costa* bedeutet, es bezeichnet hier besonders eine lang gezogene felsenbank, ...“

Nagu toodust näha, ei ole siin niivõrd tähtis madaliku kusagilt üleskerkimine, kui just tema piklik kuju! P. Ariste esitatud murdevormide tähendusist nähtub, et *kihn* murdeti võib tähendada ka ussi kesta. Wiedemann'i EWb. seda tähendusvarjundit aga ei registreeri. Seega jääb püsima kahtlus, et viimane tähendus, mis esineb vaid kohati, on tekkinud hiljem.

Raskeimaid küsimusi kogu käsitelus on kahtlemata sõna *küüs* ja tema käänded 14. sajandil. Siin juba ei saa hoiduda oletusist. Kuna see on möödapääsematu, siis püüame vähemalt oletada niivõrd metoodiliselt ja veenvalt kui võimalik. Sel teel väldime teataval määral hädaohtu, kaotada jalgade alt kindel pind. P. Ariste möönab oma artiklis, et 14. sajandil oli läänemere-soome *ns*-ühendis nasaal eesti keeles n. õ. vokaalistunud, kuid viibib täie õigusega teadmatuses, kas pikk vokaal oli üldistunud juba ka neisse vormesse, kus algupäraselt ei olnud ühendit *ns*. Oletame, et oli! Kui tolleaegsed alamsakslased kuulsid vormi nagu * *künen*..., siis, kas ei oleks see meie poolt veidi ülekohtune nõuda neilt eesti filoloogia alal juba tol ajal teadmisi, mida nende valgustatud vennad ka palju hilisemal ajal ei omanud ning kõike eestilist püüdsid koolutada saksa liistule? Miski ei takistanud neid tõlgitsemast toda eesti genitiivi analoogselt mõnele alamsaksa obliikvakaasusele, ütleme näit. *to deme kynen reve* jne. Oletame, et võidi öelda näit. genitiivis *des kynen reve* või *van deme kynen reve* ja daativis (*to*) *deme kynen reve*, siis on väga loomulik, et mainitud obliikvakaasusele võidi moodustada nom.-ak. *dat kyne ref*⁸. P. Ariste arvab „Eesti entsüklopeedia“ põhjal, et praeguse genitiivi *küüne* 14. sajandi häälikkuju võis olla **künden*⁹. Kas ei võiks aga vormi *fjne* (sc. *ref*) vaadelda nagu ürikulist tõendit, et see siiski nii ei olnud, ja et mainitud *ns*-ühendis *n*-i vokaalistumise tõttu tekkinud kahepaiksus oli paradigmat juba kõrvaldatud analoogia teel? Ju-

⁸ Prof. H. Teuchert (Seestadt Rostock), kellele esitasin selle arvamise seisukoha võtmiseks vastavate paralleelvormide suhtes keskalamsaksa keeles, esitab oma vastuses (15. 12. 38) järgmise näite: *de Nie Hagen, des Nien Hagen, (to) deme Nien Hagen, den Nien Hagen*, ja arvab, et nom. (*dat*) *kyne ref* võidi moodustada analoogselt toodud paradigmat.

Mõningaid samasisulisi vihjeid vt. Karl N erger, Grammatik des meckl. Dialekts älterer und neuerer Zeit (Leipzig 1869), lk. 193, § 250.

⁹ Võrdle EK nr. 3/5 (1938), lk. 94: „... siis ometi säilis selal kindlasti (minu sõrendus) gen. tunnus -n“. Ent lk. 95 lausub P. Ariste: „Nagu allakirjutanu on mitmele korrale eri kohtades osutanud, võisid aga vanemal ajal saksa keelt kõnelejad asendada e-ga mistahes eesti sõnalõpulist vokaali“ (minu sõrendus). Viimastest lausest järeldub vastupidine väide tsitaadile lk. 94. Tuleb mõista, et kui 14. sajandil *küüs*-sõnal veel kindlasti esines gen. tunnus -n, siis samaaegsel *kihn*-sõnal seda enam polnud ja gen. lõppes vokaaliga! Oleks huvitav teada, millega säärane kahepaiksus võinuks olla seletatav.

hul, kui *nd* tõesti oleks esinenud, oleks toleaeagne alamsaksa ortograafia selle kindlasti kirjas fikseerinud. Vrd. siinkohal A. Lasch, Mnd. Gram. § 323.

Eelnevaist ridadest võiks vahest nähtuda, nagu tahtnuks allakirjutanu oma ainekäsiteluga kõiki läänemere-soome keelte uurimise tänapäevaseid tulemusi ja meetodeid nõutult käsi laotama panna, väites seda, mida P. Ariste peab eesti keele arengus mitteootuspäraseks! Kurje kavatsusi ei ole nende ridade kirjutajal siiski olnud. Kuigi on tegemist kohanimega, mis eesti keeles ei tarvitse jälgida alati piinliku täpsusega tavalist häälikuseaduslikku arengut, esitan oma häätahtliku suhtumise ilmsemaks tähistamiseks ning P. Ariste poolt väljendatud kartuse vältimiseks järgnevaga oletuse, mis ei taha pretendeerida rohkemale ega vähemale kui kõik temasarnased. Kõnesolev oletus väljub põhimõttest, et kaasaegse Kihnu nimi säärasel kujul ei ole tekkinud saarel enesel, vaid väljaspool ning siis sellele üle kantud. Lähtekohaks peab allakirjutanu saksapärase ortograafiliste kujude *Kiñu* resp. *Kiñu* häälikuliselt valesti tõlgitsemist just eestlaste eneste poolt, kes mandril ehk mujal (täh. väljaspool Kihnut) elades tundsid saare nimetust päämiselt ainult kirja-pildi järgi. Ja kuna kombinatsioon „*ühn*“ ei ole mugav eesti keeles, siis on loomulik, et võitis viimane. Genitiiv Kihnu tuletati spontaanselt samal ajal.

Minu kirjutises „Svio-Estonicas“ käsitletud rootsi revisjonide ajal võidi hääldada tookordset nimekuju Kihnu elanike poolt veel pika vokaaliga¹⁰, nagu seda märgivad ka revisjonide ürikud, kuigi igauks ise viisil. Oli see pikk vokaal lähemal *ü*-le või *i*-le, selle kohta saame ürikuist väga erinevad vastused. On juhte, kus sõnas „küla“ on kirjutatud *ü* asemel *i*, näit. *Seehrefill* (pro *Sääreküla*) jne. Selle kõrval esineb just pärisnimedes *h* tähendusega *ü*, nagu *Kiñste* jne. Foneetilisest vaatekohast oleks too ebakindlus ortograafias siiski kuidagi seletatav. Teatavasti on *ü*-l ja *i*-l sama artikulasiooni-asend. Mõlema hääliku erinevus on tingitud kas huulte energilisest edasilükumisest, s. t. ümmardumisest (Rundung) või tagasitõmbumisest (Spreizung, Entrundung). Esimesel puhul on tulemuseks *ü*, teisel *i*. Järelikult on *ü* hääldatult huulte vähem energilise ümmardumisega foneetiliselt lähedane *i*-le. Ümberpöörduvalt võime sama nentida *i* kohta. Sääraselt tekib huulte väikese aktiivsuse korral häälik, mida kõrv oma maitse kohaselt võib tõlgitseda kord *ü*-ks, kord jälle *i*-ks.

Seetõttu kaldub allakirjutanu arvamisele, et *ü* ja *i* segimineku põhjusi mainitud rootsi revisjonide ürikute eestikeelses osas tuleb otsida just ülalkirjeldatud foneetilisest nähtusest. Kindel aga on seejuures, et kõigis ürikuilisis Kihnu nimekujuades puudub *h*-d tähistav konsonantne element. Mõningais vormides esinev *h* on vaid ülemsaksapärase pikka vokaali märkiv „*Dehnungs-h*“.

Rootsi revisjonide ürikutest nähtub veel, et Kihnu elanikkond aastakümnete jooksul tegi läbi suuri muutusi. Minu artiklis toodud esimese ning viimase revisjoni andmeid võrreldes ilmneb, et saare elanikkond ühe inime vältel teisenes täiel määral. Too uuenemine sündis päämiselt vaste elemendi sisserändamise teel mandril ning naabersaarilt (päämiselt Saaremaalt). On päris loomulik, et need

¹⁰ Hr. T. Saare (Kihnu) andmeil nimetavad ruhnlased Kihnut *kñn*, *kñö* jne. Siingi esineb pikk vokaal (ja „*entrundung*“).

uustulnukad juba enne saarele asumist tundsid viimase nime. Siinjuures võiks ära kasutada P. Ariste arvamine nimede üksnes kirjalikult tundmise kohta ja väita, et mandril ja mujal ei olnud täiel määral teadlikud Kihnu tookordse nimetuse tegelikust hääldamisest, vaid selle asemel tunti saksapäraseid ortograafilisi vorme *Šūhn*, *Šihn*. Ent hääldada võidi neid algkeelest (s. t. saksa keelest) erinevalt. Selle kõrval esines mõningais saarte-murdeis P. Ariste poolt juba nenditud häälikuliselt sarnane sõnakuju *kih*n (Schale) jne. Nii on teataval määral mõte mõlemate vormide kohatisest ristlemisestki vastuvõetav. Aegade jooksul saarele sisserändamise jätkudes ning rahva hulgas kirjaoskuse kasvades, viidi mainitud *h*-line nimekuju saarele kaasa, kus ta lõpuks välja tõrjus endise nimetuse, muutudes ise ainumaksvaks. Vana vorm jäi püsima vaid veel balti-saksa, rootsi jm. keelises.

Sellise kirjapildist valesti tõlgitsetud vormi eluõiguse saamine elavas kõnes on eesti keeles tuntud veel mõnelgi muul juhul, näit. *issameie*, *issand*, *oh issake!*, jne. Üpris sagedane on see nähtus kohaning perekonnanimedes, mille kohta esitan mõningad näited. Uusna vallas Viljandimaal on talude grupp, mida rahvas nimetab *Rioma* või *Riuma* taludeks, kuigi algupärane olnuks *Riiumaa*. Sama maakonna V.-Tänassilma vallas on ühe väikekoha nimetuseks rahvasuus *Kusma*, kuigi õigem oleks *Kuusmaa*. Sääraseid näiteid võiks tuua hulgana. Edasi, kes ei tunneks perekonnanimesid nagu *Karua* (Karu), *Pallo* (Palu), *Tallo* (Talu), *Arro* (Aru), *Sallo* (Salu) jne., mis kõik võlgnevad oma olemasolu vana ortograafia kirjapiltide tähttähelisele tõlgitsemisele.

Ka teistes keeltes leidub analoogilisi juhtumeid. Mainiksin näitena prantsuse abipöörd sõna *avoir* 'omama' futuuri ning konditsionaali *aurai*, *aurais* jne., mis kumbki pole häälikseaduslikud. Reeglipärane areng oleks andnud vastavalt **avrai*, **avrais* jne. Kaasaegsed kirja- ning kõnekeele vormid on saadud kirjapiltide AVRAI, AVRAIS jne. häälduslikult valesti tõlgitsemisest, kusjuures ühendit AV (=av) peeti foneetiliselt vastavaks *au*-le. Lühivormina esines futuuris *arai*, mille vasteid tuleb otsida kaasaegseis prantsuse murdeis nn. *ar*-vormides. Konditsionaalis esineb murdeti näit. *arə*. Säärane kirjapiltide ebaõige tõlgitsemine oli võimalik seetõttu, et — murrete järgi otsustades — elav rahvakeel tundis ainult lühivorme, kuna häälikuseaduslikud kujud olid kivistunud kirjatähtedesse. Seejuures näib olevat tõenäoline, et ühendi AV tõlgitsemisele *au*-na (fon. *o*) rahvapärased *v*-ta lühivormid andsidki otsustava tõuke. Ja tänapäeval on selline hääldamine ainumaksev. Koguni murdeisse on ta kohati leidnud sissepääsu, sest kujud nagu *år*-, *or*-, *or*- tulenevad kahtlemata vormist *aurai*, milles Herzog'i järgi *v* on n. ö. „vokaalisunud“ (vrd. Eugen Herzog, Neuf Französische Dialekttexte, Leipzig 1906, lk. 51).

Lõpuks ei saa jätta mainimata küsimusi, mille suhtes P. Ariste ning allakirjutanu vaated röömutaval kombel on osutunud ühtivaiks. Neist on tähtsaimad kaks: 1) et Kihnu nimetuse lähtekohta tuleb otsida eesti sõnavarast, ja 2) et kõiki ühel hoobil rahuldava seletuse leidmine ei osutu kergeks. Muide oleks allakirjutanut väga meelepärane, kui P. Ariste ka edaspidi (kas üks kord või korduvalt) haaraks selle küsimuse suhtes sule ja Eesti kohanime uurimise huvides viskaks vaekausile oma suured teadmised-kogemused.

P. Nurmekund.

Mitmesugust.

Ung. *kap-*.

Gy. Laziczius väidab oma kirjutises „A finnugor szókezdő *k* magyar fejleményei mélyhangú szavakban“ (MNy. XXXIV) = „Die Vertretung des fiigr. anl. *k* in hintervokalischen Wörtern des Ungarischen“ (ärrükk väljaandest „Archivum Europae Centro-orientalis“ III [1937], fasc. 4) uuesti¹, et soome-ugri algkeeles üksainus *k*-häälik oli, mis alles alg-ugris on diferentseerunud. Muu hulgas omistab L. erilist tähtsust ung. verbile *kap-* 'haarama, saama, tabama' (lk. 29 jj. resp. 5 jj.). Viimast on kombeks ühendada järgmiste sõnadega: vg. *xāpeji*² jne. 'auf-raffen, aufreissen', vtj. *kab* 'ergreifen', mrd. *kapud'e*-, *kapāde-* 'ergreifen'³, sm. *kaapata* 'hastig raffén' (vt. näit. Szinyei NyH⁷ 24, 36). Toivonen on FUF XXII, lk. 136 sm. verbi siia kuulumist kaheldavaks pidanud, osutades rts. *kapa* 'kapern, sich widerrechtlich aneignen' vähemalt osalisele mõjustusele. Ung. sõna on viimase arvates türgi laen, nagu seda vahest võiks olla ka vg. *k* mrd. verbikujud. Laziczius polemiseerib Toivosega eriti selle türgi laenu oletuse suhtes, pidades viimast mitte küllaldaselt põhjendatuks. Varemni olid Németh (NyK XLVII, lk. 73) ja Sauvageot (Recherches-teses, lk. 35) pidanud trg. ja sm.-u. sõnu algsugulasiks. Allakirjutanu märgib kõigepealt, et prof. J. Mark on seda sõna oma soome-ugri häälikuloo loenguil I sem. 1929 deskriptiivseks käsitanud. Arvustades Sauvageot' juba nimetatud teost tähendab ka Németh selle sõna puhul (NyK XLVII, lk. 471): „Ometi ma ei pea võimatuks, et sel juhul on tegemist mitte ajaloolise, vaid elementaarse ühtimisega: vrd. lad. *capio* 'nehmen' ~ kr. *καπτω* 'happer avidement, avaler gloutonnement'; sks. *happen* (ei kuulu ühte eelmistega) > prts. *happer* 'erschneiden, packen' („Wohl lautmalend“ Weigand)“. Käsiteldavat sm.-u. sõnaperet on peetud algsuguluses olevaks i.-eur. verbiga **qap-*, vrd. lad. *capere* 'ergreifen, etc.', vt. Bj. Collinder, Indo-uralisches Sprachgut (Uppsala Univers. Årsskrift 1934. I), lk. 60. Nüüd on aga ka i.-eur. **qap-* onomatopoeetiliseks arvatud (vt. E. Berner, Lautgebärde und Schallbild im indoeuropäischen Sprachbau, Troppau 1936, lk. 36).⁴ Et see verb niiviisi mitmelt seisukohalt on onomatopoeetilises kahtlane, siis ei näi siin olevat palju kasu ei algsuguluse ega laenamise oletusest.

A. Raun.

¹ Vrd. tema varasemat esitust NyK XLVIII, lk. 360 jj.d.

² Vt. selle kohta nüüd M. E. Liimola, FUF XXVI, lk. 87—89.

³ Vrd. ka mrd. *kapi* 'betistet' Paasonen-Ravila, MSFOu. LXXVII, lk. 279 r. 1.

⁴ Selles ühenduses võiks veel mainida indoneesia tüve *kap* 'packen, fassen', mis ngadju-dajaki keeles esineb napsamis-interjektsioonina, karo-s aga tuletatud verbis *akap* 'verstehen' (vt. R. Brandstetter, Wir Menschen der indonesischen Erde I, lk. 4 jj.).

Vastutav toimetaja: Joh. V. Veski.

Väljaandja: Akadeemiline Emakeele Selts.

Eesti Kirjastusühisuse „Postimehe“ trükk, Tartus. 25. III 1939.